

Nagy Ágoston – Tamás Máté

„Brüder Heinrich und Bernhard Lackenbacher von Salamon”

*Vallásváltás, nemességszerzés és egy társadalmi csoport víziója a 19. századi Magyar Királyságban**

EGY BEIKTATÁSI RÍTUS

Az 1825. március 14-én kezdődő vármegyei közgyűlésen a zalaegerszegi vármegyháza nagytermében összegyűlt résztvevőknek az egyik tisztviselő felolvasta a Heinrich (c. 1784–1837) és Bernhard Lackenbacher (c. 1789–1843) számára kiállított birtokadomány- és nemeslevelet. Az eseményről feltehetőleg a másod-aljegyző a következőket jegyezte fel a közgyűlési jegyzőkönyvbe:

„Bémutatattott Nemes Ungvár Vármegyében helyezettett Salamon nevezetű falurul Lakenbacher Henrik, és Bernártnak mult 1824-k Esztendei Octobernak 22-én mostan ditsőségessen Uralkodo Első Ferentz Austriai Császár, és Magyar Országi Koronás Király Eő Felsege által kiadott kegyelmes királyi Adomány, és Czimeres Nemesi Levél, mellyben nevezett Lakenbacher Henrik, és Bernártnak kegyelmesen megengedtetik, hogy mind magok, mind Maradékaik Salamon Praedicatummal élhessenek. Melly Kegyelmes Királyi Adomány, ’s egyszersmind Czimeres Nemesi Levél nyilván felolvastatván minden ellen mondás nélkül kihirdtetett, ’s annak erejével nevezett Lakenbacher Henrik, és Bernárd Urak ezen Vármegyében is valóságos igaz Nemesseknek elesmértetvén, a kétségtelen Nemesseknek sorába ezennel béiktattak.”¹

* Tamás Máté a tanulmányhoz szükséges kutatás során a Társadalomtudományi Kutatóközpont Kisebbségkutató Intézete, a Tempus Közalapítvány – Collegium Hungaricum, a Magyar Tudományos Akadémia – Sasakawa Young Leaders Fellowship Fund és a Nagykanizsai Zsidó Hitközség támogatásában részesült. A tanulmány megírását a Felsőbbfokú Tanulmányok Intézetének KRAFT Társadalmi Innováció nevű ösztöndíja támogatta. Rajtuk kívül köszönet illeti Avar Antont, Balogh Zsuzsánnát, Bányai Viktóriát, Biró Tamást, Dávid Rebekát, Fazekas Istvánt, Halmos Károlyt, Hegedüs Krisztiánt, Kárpáti Attilát, Kulcsár Bálintot, Kulcsár Krisztinát, Kurucz Györgyöt, Lenkei Gábort, Mislovics Erzsébetet, Molnár Andrászt, Nagy Nórárt, Oross Andrászt, Sebők Richárdot, Somorjai Szabolcsot, Soós Istvánt és Szijártó M. Istvánt a kutatás és a tanulmány megírása során nyújtott segítségéért. Nagy Ágoston a Kisfaludy Sándor és Borsiczky István véleményalkotásával kapcsolatos (illetve a címerleírást tartalmazó szövegrészt), Tamás Máté pedig a Lackenbacherekre vonatkozó alfejezeteket írta, míg az utolsó alfejezet a közősen levont következtetéseket tartalmazza.

¹ MNL ZML IV.1.a. 1825. március 14. No. 502. 157.

Ez a jegyzőkönyvi bejegyzés két felnőtt férfi nemességének és birtokadományának kihirdetéséről szól. E rendi jogi – funkcionális értelemben valójában beavatási – rítus által az érintettek – az uralkodói akarat eredményeképpen – a *kétségtelen nemesség* tagjaivá váltak. Ezzel tulajdonképpen befejeződött a meg-nemesedés folyamata, és jogilag megvalósult a „rendi határvonal” átlépése: a beiktatott felek ezentúl ugyanazokkal a jogokkal és kötelezettségekkel rendelkeztek, mint a beiktatást végző csoport, azaz Zala vármegye nemességének többi tagja. A bejegyzésben szereplő két férfi ezt megelőzően egy rendi értelemben véve másik csoporthoz tartozott: Heinrich és testvére, Bernhard Lackenbacher ugyanis egy vagyonos és a régió kereskedelmében meghatározó zsidó családban nőttek fel Nagykanizsán. Kereskedelmi tevékenységük bővítése érdekében házas és családos felnőttként költöztek Bécsbe, ahol néhány év múlva – apjuk, Moses Lackenbacher (c. 1750–1814) halálát követően – megkeresztelkedtek. A vallásváltás után csaknem egy évtizeddel úgy döntöttek, hogy magyar nemesség- és birtokadományt kérvényeznek, amelyet 1824-ben I. Ferenc királytól meg is kaptak.

A tanulmányban értelmezési keretként Tóth Zoltán invenciózus koncepcióját alkalmazzuk, amely szerint a Magyar Királyságban az úgynevezett „rendi határvonal” ugyan ritualizált hierarchiákba rendezett, morálisan minősített közösségeket határolt el egymástól, ugyanakkor a származás alapján mégsem hozott létre kasztszerűen átjárhatatlan társadalmi különbségeket. A nemességet illetően a „rendi határvonal” a teljes – vagyoni alapon tagolt – osztályszerkezetet keresztülmetszette, a „rendi norma” a nemesi jogállással kapcsolatban nem támasztott vagyoni feltételeket. Az egyén „rendi norma” szerinti és vagyoni helyzetéből következő társadalmi helyzete számos esetben nem is kapcsolódott össze. Nem nemes személy úgy tudta érvényesíteni vagyoni helyzetéből következő társadalmi helyzetét, ha a rendi normarendszernek megfelelően – különböző rítusok révén – nemesi jogállássá sikerült konvertálnia, megvalósítva így a „rendi átminősülést”.²

Mindebből kiindulva, egyfelől azt vizsgáljuk, hogyan szerzett magyar nemesi címet a nagykereskedő (*quæstor magnarius*) Heinrich és Bernhard Lackenbacher, milyen hivatali eljárások útján ment keresztül a nemesítés aktusa, és milyen jogi beavatási rítusok voltak szükségesek a „rendi átminősüléshez” (a megkeresztelkedéstől a birtokba iktatáson át a kétségtelen nemesek közé való beiktatásig). A „rendi norma” szerinti státusz megváltozásával a Lackenbacherek jogilag átlépték ugyan a „rendi határt” (megfizetve annak jelentős mobilitási költségeit), ez mégsem járt együtt automatikusan a befogadó csoport elismerésével, ahhoz ugyanis szociokulturális határátlépések is szükségeltettek. Másfelől elemezzük azt is, hogyan reagált a jómódú birtokos nemességhez tartozó Kisfaludy Sándor és Borsiczky István Heinrich és Bernhard Lackenbacher nemesség- és birtokszerzésére, és hogyan alkottak meg az újabb nemesítésekkel és birtokadományozásokkal kapcsolatban egy részben etnokulturális, részben pedig morális alapon elkülönített és negatívan minősített csoportot a jogi értelemben vett egységes

² Tóth 1991: 90. Lásd ehhez Horváth 2017: 13–34.

magyar nemességen belül. Az egyedi eset értelmezésének háttereként felvázoljuk, hogy a koalíciós háborúkat (1792–1815) követően hány hasonló nemességszerzés történt a Magyar Királyságban – annak érdekében, hogy eldönthető legyen, hogy a Lackenbacherek esete egyedi vagy tömeges jelenségként írható-e le. Ezáltal megválaszolható, hogy Kisfaludy és Borsiczky az újonnan nemesítettettekkel kapcsolatban csupán szubjektív percepcióikat, esetleg közösségük sztereotípiáit nagyították-e tendenciává, vagy valóban kimutatható a nem magyar etnikumú kereskedők növekvő száma az uralkodó nemesítési gyakorlatában.

A VAGYON FORRÁSA

1810 júliusában Moses Lackenbacher két fiával, Israellel (?–1815) és Heinrichel, illetve Moses Löwensteinnel (c. 1763–1824) közösen – a tulajdonosok cégjegyzésre való jogosultságával – megalapította és a Bécsben működő Merkantil- und Wechselgerichtnél bejegyeztette a *Moses Lackenbacher & Compagnie* nevű céget, amelynek fő profilja a császári-királyi hadsereg különböző alakulatainak ellátása volt. A céget 1 000 000 forint (*Gulden*) bankócédula (*Bankozettel*) jegyzett tőkével alapították, telephelye (*Haupthandlung*) Nagykanizsán, fióktelepe (*Filialhandlung*) pedig Bécsben volt.³ A fióktelep irányítása miatt Heinrich feleségével, Anna Lackenbacherral (c. 1790–1837) – David Isaac Arnsteiner (c. 1736–1811) bécsi nagykereskedő és Barbara Arnsteiner (sz. Leidesdorfer; c. 1751–1821) lányával⁴ – és gyerekükkel, Gustavval (1809–1878) Nagykanizsáról Bécsbe költözött, ahol adjuk, Moses Lackenbacher – akinek második felesége, Catharina (sz. Hirsch) addigra már valószínűleg meghalt – második házasságából származó két gyerekével, Theresiával (1795–1866) és Jacobbal (1797–1848) ekkor lakott. A szükséges letelepedési engedélyt – az azt már korábban megszerző – Moses Lackenbacher kérvényezte fiai, Heinrich és Bernhard számára. A bécsi lakhatáshoz ugyanis letelepedési vagy meghatározott időre vonatkozó tartózkodási engedély volt szükséges a zsidók számára, amelyért évente külön illetéket (*Toleranzgebühr*) kellett fizetni.⁵ A másik két cégtulajdonos, Moses Löwenstein és Israel Lackenbacher családjukkal együtt Nagykanizsán éltek, így feltehetően ők irányították a telephelyet. 1811 szeptemberében azonban Moses Löwenstein kilépett a cégből.⁶

³ WStLA 2.3.2. A3. 3. Firmenakten, 1. Reihe, L 73. A. melléklet. – Társasági szerződés (*Sozietätskontrakt*) Moses, Israel, Heinrich Lackenbacher és Moses Löwenstein között (másolat), Nagykanizsa, 1810. július 15. Lásd még uo. L 115. B. és C. melléklet.

⁴ Taufbuch der römisch-katholische Pfarre Kalksburg bei Wien, 1780–1838, 1816. szeptember 11. Fol. 75. Vö. Staudacher 2002b: 270; Gaugusch 2016: 1654.

⁵ WStLA 2.3.2. A3. 3. Firmenakten, 1. Reihe, L 115. C. melléklet. Az Alsó-ausztriai Tartományi Kormányzóság (*Niederösterreichische Landesregierung*) – Franz Edler von Siber kormánytanácsos (*Regierungsrat*) által aláírt – határozata (*Entschließung*) Moses Lackenbacher kérvényére (másolat), Wien, 1810. augusztus 24.

⁶ WStLA 2.3.2. A3. 3. Firmenakten, 1. Reihe, L 115. F. melléklet. Moses Löwenstein nyilatkozata (*Erklärung*), Nagykanizsa, 1811. szeptember 28.

Ezt követően – egy 1812 júliusában megkötött vagyonkezelési szerződés alapján – a vállalkozást átszervezték. Moses Lackenbacher a fióktelep vezetését – a Bécsben és Sopronban működő elszámoló irodákkal és raktárakkal együtt – átadta két gyerekének, Heinrichnek és Bernhardnak, és visszaköltözött Bécsből Nagykanizsára, ahol átvette az ottani cég irányítását. Ezzel együtt a bécsi fióktelepet leválasztották a korábbi cégszervezetről, és *Moses Lackenbacher & Compagnie* cégnéven önálló vállalkozássá alakították át bécsi telephellyel. A telephely és a fióktelep korábban is önálló számvittel rendelkezett, ami eleve csökkentette a pénzügyi kockázatot, 1812-ben pedig lehetővé tette a kettő tényleges szétválasztását.⁷ Az átszervezés hatására Bernhard Lackenbacher és családja is Bécsbe költözött, addig ugyanis Bernhard valószínűsíthetően Pesten lakott feleségével, Anna Lackenbacherral (sz. Bauer; c. 1793–1873), Salomon Bauer (c. 1755–1824) pesti nagykereskedő és Cäcilie Bauer (sz. Heller; ?–1817) lányával, valamint két gyerekükkel – feltehetően letelepedési és nagykereskedői jogot szerezve, amelyet apósa kérvényezett számára.⁸ 1812 októberében Israel is kilépett a cégből,⁹ és önálló vállalkozás (*Handelshaus Israel Lackenbacher*) keretében folytatta kereskedelmi tevékenységét. 1814 augusztusában – apjuk, Moses Lackenbacher márciusban bekövetkezett halálát követően – Heinrich és Bernhard megvásárolta Israel apjuktól örökölt vagyonrészét – ezzel feltehetően a Nagykanizsán működő cég is a kettejük tulajdona lett.¹⁰

VALLÁSVÁLTÁS ÉS KERESZTSZÜLŐSÉG

Az üzleti tevékenységből eredő térbeli mobilitás és a vele összefüggő különböző szocio- és transzkulturális hatások következtében – apjuk halála után – Heinrich és Bernhard Lackenbacher családjaikkal együtt vallást váltottak Kalksburgban és Bécsben.¹¹ A római katolikus vallás felvételéhez a felnőtteknek különböző világi és egyházi hivatalok előzetes engedélyére volt szükségük, a gyerekek számára pedig a szülői hozzájárulás is feltétel volt.¹² A vallásváltás és a hozzá szükséges beavatási rituálé (keresztelő) nem csupán az előzőtől eltérő vallási csoportba való át-

⁷ MNL ZML IV.14.e. No. 417. D. melléklet. Vagyonkezelési szerződés (*Vertrag*) Moses, Heinrich és Bernhard Lackenbacher között (másolat), Sopron, 1812. július 1. Lásd uo. No. 418. C. melléklet; MNL OL O 23, II. 41. No. 261. C. melléklet. 112–119.

⁸ Taufbuch der römisch-katholische Dompfarre St. Stephan, Wien, 1815–1819, 1818. május 9. Fol. 216; BFL IV.1202.a. 136. kötet, 1811. szeptember 28. No. 6206. 798. Vö. Bácskai 1989: 34–35; Staudacher 2002b: 269; Gaugusch 2016: 1657.

⁹ WStLA 2.3.2. A3. 3. Firmenakten, 1. Reihe, L 115. E. melléklet. – Israel Lackenbacher nyilatkozata (*Erklärung*), Wien, 1812. október 9.

¹⁰ MNL ZML IV.1.b. 1819.07.05. No. 1380. Israel, Bernhard és Heinrich Lackenbacher közötti szerződés (*Vertrag*) másolata, Nagykanizsa, 1814.08.29. Lásd még MNL ZML IV.14.e. No. 417. 2., III. és B. melléklet; uo. No. 418. 2. és IV. melléklet; MNL OL O 23 II. 41. No. 261. 46–49. (III. melléklet) és 91–94. (2. melléklet).

¹¹ A vallásváltással kapcsolatban lásd Staudacher 2002a és 2002b; Konrád 2014; Mislovics 2015.

¹² A vallásváltás ügymenetéhez lásd Staudacher 2002b: 57–156; Fenyves 2010: 38.

lépést, hanem egy új típusú rituális rokonsági kapcsolat kialakítását is jelentette. Ráadásul a szentség felvételével a megkeresztelt személy a keresztszülő nevét is megkapta – az újonnan létrejövő kapcsolatot ez is erősítette.

1816 szeptemberében Heinrich Lackenbachert feleségével és három kiskorú gyerekével együtt Franz Mayer győri kanonok keresztelte meg a Bécshez közel fekvő Kalksburg település plébániatemplomában. A vallásváltást – Sigismund Anton Graf von Hohenwart (1730–1820), a bécsi egyházmegye érsekének előzetes tájékoztatásával – az Alsó-ausztriai Tartományi Kormányzóság engedélyezte.¹³ Heinrich keresztapja Philipp Viktor La Roze (?–1821), a bécsi Rendőrfőigazgatóság (*Polizeioberdirektion*) alá tartozó és a zsidó népesség ügyeivel foglalkozó hivatal (*Judenamt*) kormánytanácsosa (*Regierungsrat*), míg Heinrich feleségének, Annának és négyéves lányuknak, Friederikének (1813–1843) a keresztanyja feltehetően La Roze testvére, Theresia Braulik (?–1848) volt. A hétéves Gustav (1809–1878) keresztapja pedig Theresia Braulik férje, Carl Alois Braulik (c. 1778–1832), a Legfelső Cenzúraügyi és Rendőri Hatóság (*Oberste Zensur- und Polizeihofstelle*) udvari tanácsosa (*Hofrat*) lett.¹⁴ A kétéves Ferdinand keresztapaságát Franz Rouland (c. 1766–?) vagyonos bécsi kereskedő vállalta, aki 1794-ben váltott vallást. Heinrich és Anna legfiatalabb gyermekét, Henricát (1818–?) már újszülöttként keresztelte meg – Ignaz Kienner plébános jelenlétében – Franz Mayer győri kanonok Kalksburgban, keresztanyja pedig nagynénje, Rosalia Löwenthal (sz. Arnstein; c. 1781–?) lett, aki férjével, Jacob Löwenthal (c. 1771–1864) bécsi kereskedő-bankárral együtt még 1803-ban keresztelkedett meg Bécsben.¹⁵

Heinrich Lackenbachernak és családjának vallásváltása után több mint egy évvel, 1817 decemberében, Bernhard és felesége, Anna Lackenbacher hat kiskorú gyermekét keresztelte meg ugyancsak Franz Mayer győri kanonok Bécsben.¹⁶ Az akkor még egyedüli lányuk keresztanyja Theresia Rüstel (sz. Greufter) és nagynénje, Anna Lackenbacher lett. Bernhard és Anna fiainak keresztapja Theresia férje, Johann Rüstel, a Katonai Fellebbviteli Törvényszék (*Militär-Appellationsgericht*) tanácsosa (*Appellationsrat*) és Adam von Manstefeld, az Alsó-ausztriai Tartományi Kormányzóság titkára (*Niederösterreichischer Regierungsekretär*), míg a többi fiúnak nagybátyjuk, Heinrich Lackenbacher lett. Majdnem fél évvel később, 1818 májusában, Bernhard és felesége is vallást váltott Bécsben. Bernhard keresztapja, akárcsak testvérének, Philipp Viktor La Roze, feleségének keresztanyja pedig Theresia Rüstel lett. Bernhard és Anna 1818 után született gyerekeit már újszülöttként keresztelték meg Bécsben.¹⁷

¹³ Taufbuch der römisch-katholische Pfarre Kalksburg bei Wien, 1780–1838, 1816. szeptember 11. Fol. 75. Vö. Staudacher 2002b: 270–271; Gaugusch 2016: 1654–1657.

¹⁴ Haan 1907: 32; Fournier (Hg.) 1913: 93; Czeike 1992: 445; Schembor 2012: 125.

¹⁵ Taufbuch der römisch-katholische Dompfarre St. Stephan, Wien, 1815–1819, 1818. július 12. Fol. 227. Vö. Staudacher 2002b: 296.

¹⁶ Taufbuch der römisch-katholische Dompfarre St. Stephan, Wien, 1815–1819, 1817. december 16. Fol. 185. Vö. S. n. 1826.

¹⁷ Staudacher 2002b: 269–271; Gaugusch 2016: 1657–1661.

A családtagok vallásváltása nem szimultán történt, így előfordult, hogy a gyerekek már római katolikusok voltak, amikor a szülők még zsidók, vagy a férj már megkeresztelkedett, de a feleség még nem, esetleg az egyik testvér már katolikus volt, míg a másik még zsidó. A keresztelés pedig nem csupán a vallási csoporthatár átlépésével (amely azonban nem feltétlenül jelentette a hit módosulását), hanem újfajta rituális rokonsági kapcsolatok kialakulásával is együtt járt. A vallásváltás ennek megfelelően a már meglévő üzleti vagy egyéb kötelekeket új típusú rituális rokoni kapcsolatokká alakította át. Az ilyen helyzet a konzangvinikus és affiniális rokoni viszonyok bizonyos típusait, a nagybácsi-unokaöcs, nagynéni-unokahúg kapcsolatokat is számos esetben módosította. A keresztelés eredményeképpen ugyanis létrejött(hete)tt közöttük a keresztszülő-keresztgyerek kapcsolat. Ráadásul az ilyen típusú rokonsági hálózat tovább bővült, amikor nem rokoni kapcsolattal kötődő egyéneknek váltak keresztszüleivé.

BIRTOK- ÉS NEMESSÉGSZERZÉS

1818 májusától – a Budán működő Magyar Kamara (*Königliche Ungarische Hofkammer*) megbízásából – hirdetések jelentek meg a *Hazai ’s külföldi tudósítások* és a *Magyar Kurir* hírlapok hasábjain.¹⁸ Ezekben a Kamara – több vármegyében lévő kamarai birtokhoz hasonlóan – eladásra kínálta az ungvári uradalomhoz tartozó Salamon nevű helységet. Ez nyilvánvalóan összefüggésben állt a koalíciós háborúk következtében megnövekedett kincstári hiányok csökkentésének és a bevételek gyors növelésének szándékával. A hirdetés szerint a birtokról Bécsben az Udvari Kamaránál (*Kaiserliche Königliche Allgemeine Hofkammer*), Budán a Magyar Kamaránál, vagy Temesváron a Kamarai Adminisztrációnál (*Königliche Ungarische Kameraladministration*) lehetett érdeklődni. Mivel a birtokot elsőre nem sikerült értékesíteni, 1819-ben,¹⁹ majd 1822-ben ismét meghírdették. 1822 áprilisában a Magyar Kamara már azzal a módosítással hirdette a salamoni birtokot, hogy akár Záhony és Győröcske településekkel együtt is meg lehet vásárolni.²⁰ A Magyar Kamara feltehetően ezzel próbálta birtokgazdálkodási szempontból kedvezőbbé tenni az ungvári uradalomhoz tartozó birtokrészeket. 1823 februárjában ezzel kapcsolatban az Udvari Kamara feliratot küldött az uralkodóhoz, amely szerint a 113 500 konvencióos forintra becsült három birtokrészt korábban Lónyay Gábor (1778–1824), Ung vármegye főispánja akarta megvenni, de végül elállt a vételtől. Ezután adott be kérvényt Heinrich és Bernhard Lackenbacher a 28 694 konvencióos forint 38 krajcár értékre becsült Salamon helység megvásárlására. A birtokért a becsült áron felül 2000 aranydukátot (mintegy 9000 konvencióos forintot), és az egyszeri 3000 konvencióos forint nemességszerzési díj (*Adelstaxa*) helyett annak kétszeresét (személyenként 3000-3000 konvencióos

¹⁸ S. n. 1818a; S. n. 1818b; S. n. 1818c; S. n. 1818d.

¹⁹ S. n. 1819a; S. n. 1819b; S. n. 1819c; S. n. 1819d.

²⁰ S. n. 1822a; S. n. 1822b.

forintot) ajánlották. Heinrich és Bernhard Lackenbacher kérvényükhöz tanúsítványokat (*Zeugnis*) is mellékeltek, amelyekkel érdemeiket igyekeztek igazolni, és bár ezeket az ügyirat nem tartalmazza, a kamarai tisztviselők a feliratban kivonatolták őket. A tanúsítványokban az 1805–1814 között teljesített katonai és kamarai kincstári terményszállítmányokat, a Zala vármegyében szükségét szenvedők számára 1805-ben és 1809-ben átadott terménykészetet, az 1809-ben kiállított öt huszár napi tíz krajcár értékű kenyéradagjához szükséges gabonának és a lovaik ellátásához szükséges takarmánynak a nagykanizsai katonai élelmezési raktárba szállítását, a Nagykanizsa számára tett 5000 váltóforint alapítványt és végül az 1820-as árvízben károsult morvamezei (*Marchfeld*) lakosok számára 100 mérő vetésre alkalmas zab átadását igazolták. Mindezek alapján az Udvari Kamara tanácsülésén hozott döntés nyomán készült feliratban a tisztviselők jóváhagyásra ajánlották az adásvételt az uralkodónak.²¹ Az Udvari Kamara tanácsa 1823 szeptemberében és 1824 áprilisában tovább tárgyalta az ügyet,²² 1824 májusában Heinrich és Bernhard Lackenbacher adott be kérvényt a Magyar Kamarához,²³ szeptemberben pedig a Magyar Kamara küldött feliratot az uralkodónak és az Udvari Kamarának a kiadandó adománylevéllel és a birtokátadással kapcsolatban.²⁴

Még szeptemberben az Udvari Kamara átíratot küldött a Magyar Kancelláriának (*Königliche Ungarische Hofkanzlei*) az adománylevél kiállítását illetően.²⁵ Az átíratot október 16-án, a Heinrich és Bernhard Lackenbacher birtok- és nemességadományával kapcsolatos Franz von Chernel udvari ügyvivő (*Hofagent*) által az uralkodóhoz benyújtott kérvényt pedig október 18-án mutatta be Ignaz von Markus udvari tanácsos az ülésező kancelláriai tanácsnak.²⁶ Chernel a kérvényben összefoglalta azokat az érdeket, amelyekre hivatkozva Heinrich és Bernhard Lackenbacher a birtok- és nemességadományt kérvényezte. A kér-

²¹ ÖStA FHKA NHK Kaale U Akten Fasc. 13.1. No. 195 ex Febr. 1823. Az Udvari Kamara – Franz Xaver von Paulovics tanácsos és Stephan von Kallay fogalmazó (*Hofkonzipist*) által aláírt – felirata (*Gutachten*) az uralkodóhoz (fogalmazvány), Wien, 1823. február 20.

²² Az 1823 szeptemberében megtartott két ülésen és az 1824 áprilisában tartott ülésen tárgyalt kérdések és meghozott döntések alapján elkészített iratok fogalmazványai nincsenek a tárolódobozokban. A tanácsülések kivonatolt tárgya – a Lackenbacher kulcsszót használva és az adott hónapra keresve – a mutatókönyvekbe vezetett bejegyzésekben olvasható. Lásd ÖStA FHKA NHK Kaale U Bucher 219 (1823) és uo. 221 (1824).

²³ MNL OL E 77 1824, 1. kútfő, 74. tétel. Fol. 3r–4v Heinrich és Bernhard Lackenbacher kérvénye a Magyar Kamarához, Buda, 1824. május 24. No. 16103.

²⁴ ÖStA FHKA NHK Kaale U Akten Fasc. 13.1. No. 209 ex Sept. 1824. A Magyar Kamara – Anton Graf von Cziraky alelnök (*Vizepräsident*) és Johann Jacob von Szvoboda tanácsos (*Hofkammerrat*) által aláírt – felirata (*representatio*) az uralkodóhoz, Buda, 1824. szeptember 15. No. 27167. Uo. Fasc. 13.1. No. 170. ex Sept. 1824. A Magyar Kamara – Anton Graf von Cziraky alelnök által aláírt – felirata Michael Graf von Nadasdnak (Nádasdy), az Udvari Kamara elnökének (*Präsident*), Buda, 1824. szeptember 15. No. 27190.

²⁵ MNL OL A 39 1824. No. 13944. Fol. 2r–v, 13r–v. Az Udvari Kamara – Georg von Saghy udvari titkár (*Hofsekretär*) és a Kiadóhivatal igazgatója (*Expeditdirektor*) által aláírt – átírat (*insinuata*) a Magyar Kancelláriának, Wien, 1824. szeptember 29. No. 38658./1288.

²⁶ MNL OL A 39 1824. No. 13944. Fol. 2r–v, 13r–v. Uo. 1824. No. 14546. Fol. 2r–v, 21r–v. Heinrich és Bernhard Lackenbacher kérvénye az uralkodóhoz, s. l., s. a.

vényhez nyolc mellékletet csatoltak, a róluk készített másolatokat Matthias von Sztankovits (Sztankovics) kancelláriai irat- és levéltári igazgató (*Registratur- und Archivsdirektor*) október 8-án vetette egybe az eredetikkel, és szárazpecséttel hitelesítette is őket. Ezek feltehetőleg – a morvamezei árvíz következtében károsultaknak nyújtott segítséget igazoló bizonyáglevél kivételével – azonosak lehetnek azokkal az iratokkal, amelyeket az Udvari Kamarához beadott kérvényükhöz mellékeltek.

Az 1805. október 31-én kiadott bizonyáglevél másolata – a kérvényhez csatolt legkorábbi melléklet – szerint az 1805. június 7-én Zalaegerszegen történt tüzeset után – Sümeghy József másodalispán utasítására – a városi tanács a kérvényezők apjához, Moses Lackenbacherhez fordult támogatásért, aki nagykanizsai raktárából 30 köböl rozst a köbökénti hatforintos piaci ár helyett négy forintért kínált eladásra a városnak, 30 köböl rozst pedig ingyen adott a károsultaknak.²⁷ Az 1808. július 10-én, október 15-én és 16-án Moses Lackenbacher kérésére kiállított bizonyáglevelek szerint a kereskedő hatékonyan vett részt a nemesi felkelők alakulatainak ellátásában.²⁸ Az 1809 májusában a magyarországi főhadparancsnokság (*Generalkommando in Ungarn*) alatt működő hivatal által kiadott bizonyáglevél szerint a *Moses Lackenbacher & Compagnie* nagykereskedés (*Großhandlung*) öt huszárt szereltetett fel saját költségen.²⁹ Az 1810 decemberében Pajnády József főjegyző által kiadott tanúsítvány alapján Moses Lackenbacher 5000 váltóforint alaptőkével évi 6%-os kamatra tett alapítványt Nagykanizsa városa azzal, hogy sem ő, sem utódai nem követelhetik vissza ezt az összeget a várostól; az évi 6%-os kamatösszegeből (300 váltóforintból) 100-100 váltóforintot fordítsanak évente a városban működő ferences rendház, a piarista szerzetesek

²⁷ MNL OL A 39 1824. No. 14546. Fol. 10r–11v. A Zalaegerszeg városbírója és tanácsa nevében – Kálóczy Imre városi jegyző és Zala vármegyei esküdt által – Moses Lackenbacher számára kiadott bizonyáglevél (másolat), Zalaegerszeg, 1805. október 31. (5. melléklet).

²⁸ MNL OL A 39 1824. No. 14546. Fol. 6r–7v. Az Antonius Comes Amade de Várkony – kamarás (*S. C. Regiæ Apostolica Maiestatis Camerarius*), valóságos belső titkos tanácsos (*Actualis et Intimus Status Consiliarius*), a Lipót-rend középkeresztese (*I. I. Ord. Leopoldi Commendator*), a Szent István-rend lovagja (*S. Stephani Eques*), Zágráb vármegye főispánja (*Comitatus Zagrabienensis Supremus Comes*), Zala vármegye adminisztrátora (*Zaladiensis vero Officii Supremi Comitatus Administrator*) és a Hétszemélyes Tábla ülnöke (*Tabulæ 7Viralis Assessor*) – által aláírt, Moses Lackenbacher számára kiállított bizonyáglevél (másolat), Zalaegerszeg, 1808. július 10. (7. melléklet.); uo. fol. 8r–9v. A Joannes Somogyi – a Szent István-lovagrend középkeresztese (*Insignis Ordinis S. Stephani Regis Apostolici Commendator*), kamarás, valóságos belső titkos tanácsos és alkancellár (*Procancellarius Regius Hungarico Aulicus*) – által aláírt, Moses Lackenbacher számára kiállított bizonyáglevél (*testimonium*) (másolat), Wien, 1808. október 15. (6. melléklet.); uo. fol. 12r–13v. A Stephan Vegh (Végh) – valóságos belső titkos tanácsos (*Wirklicher Geheimer Rat*), helytartótanácsos (*Hungarischer Statthaltereirat*), Baranya vármegye főispánja (*Obergespan des Baranyer Komitats*) és a Tartománybiztosság igazgatója (*Oberster Landeskommissariatsdirektor*) – által aláírt, Moses Lackenbacher számára kiállított bizonyáglevél (*Attestat*) (másolat), Pozsony, 1808. október 16. (4. melléklet).

²⁹ MNL OL A 39 1824. No. 14546. Fol. 18r–19v. A *Cancellaria bellica in Regno Hungariae* – Joseph Baron von Allvintzi (Alvinczi/Alvinczy) tábornagy (*Feldmarschall*) és főhadparancsnok (*Kommandierender General*) által aláírt – bizonyáglevele Moses Lackenbacher számára (másolat), Buda, 1809. május 18. (2. melléklet).

által vezetett gimnázium, a „nemzeti iskola” és a városi ispotály működési költségére; illetve ha valamelyik szervezet megszűnne, helyettük más közcélokat szolgáló szervezetet támogassanak az éves kamatösszegeből.³⁰ Az 1822 márciusában az Alsó-ausztriai Tartományi Kormányzóság által Heinrich és Bernhard Lackenbacher számára kiállított bizonyosságlevél szerint pedig az államkincstárral 1809-ben, 1813-ban és 1814-ben vágómarha-szállítmányozásra kötött szerződéseiket pontosan teljesítették.³¹ A fentiekén kívül Heinrich és Bernhard Lackenbacher kérvényéhez mellékletként benyújtották a címerfestmény-tervezetet is, amelyet Sigmund von Ránffy titkár, a Kiadóhivatal igazgatója ellenőrzött és engedélyezett.³² A döntést követően 1824. október 22-én készítette el Joseph von Borosán segéd (*Adjunkt*) és Franz Slavik írnok (*Kanzellist*) az adománylevél fogalmazványait, amelyeket Joseph von Bisztriczey udvari titkár láttamozott, október 26-án pedig Joseph Neuhauser járulnok (*Akzessist*) kiadványozott.³³

Október 27-én az Illetékkiszabási Hivatal (*Königliche Ungarische Generalhof-taxamtsabteilung*) küldött feliratot az Udvari Kamara leiratára a birtok becsértékének (28 694 konvenció forint 38 krajcárnak) 3%-át (860 konvenció forint 51 krajcárt) kitevő bejegyzési illetékkal (*Inskriptionssumme*) kapcsolatban.³⁴ Heinrich és Bernhard Lackenbacher – Franz von Chernel közvetítésével – két részletben, november 16-án és 27-én fizette ki a nemességszerzési díjat (személyenként 3000-3000 konvenció forintot, amely nagyjából egy bárói cím díjának felelt meg)³⁵ és a két 3%-os bejegyzési illetéket, összesen 7720 konvenció forint 51 krajcárt (nem számolva a közel 38 000 konvenció forintot kitevő birtok árat).³⁶ A bejegyzési illetéket tehát az Udvari Kamaránál és a Magyar Kancelláriánál is meg kellett fizetniük. Az adománylevelet a birtokba való beiktatáshoz és

³⁰ MNL OL A 39 1824. No. 14546. – Fol. 15r–16v. A Nagykanizsa városbírója és tanácsa nevében – a Pajnádi József főjegyző által – Moses Lackenbacher számára kiadott bizonyosságlevél (másolat), Nagykanizsa, 1810. december 31. No. 529, ill. uo. fol. 14r–17v. A Nagykanizsa városbírója és tanácsa nevében Moses Lackenbacher számára kiadott bizonyosságlevél (*Ausserung*) (másolat), Nagykanizsa, 1810. szeptember 21. (3. melléklet).

³¹ MNL OL A 39 1824. No. 14546. Fol. 4r–5v. Az Alsó-ausztriai Tartományi Kormányzóság – August Reichmann elnök által aláírt – Heinrich és Bernhard Lackenbacher számára kiállított bizonyosságlevél, Wien, 1822. március 5. (8. melléklet).

³² MNL OL A 39 1824. No. 14546. Fol. 20r–v. A Heinrich és Bernhard Lackenbacher által készített címerfestmény (1. melléklet). A címerfestmény tervezetét, leírását és engedélyezését (*Sunt conformia Regulis Artis*) lásd uo. No. 13944. Fol. 4r–v.

³³ MNL OL A 39 1824. No. 13944. Fol. 3r–7v, 8r–11v. A Heinrich és Bernhard Lackenbacher számára kiállított adománylevél fogalmazványai, Wien, 1824. október 22.

³⁴ ÖStA FHKA NHK Kaale U Akten Fasc. 13.1. No. 11 ex Nov. 1824. Az Illetékkiszabási Hivatal – Aegydius (*Aegydius*) Buchwein illetékszedő (*Hoftaxator*) és Martin Gauster ellenőr (*Kontroller*) által aláírt – felirata az Udvari Kamarának, Wien, 1824. október 27. No. 2165. Lásd ehhez még uo. Fasc. 13.1. No. 195 ex Nov. 1824. Az Illetékkiszabási Hivatal – Aegydius Buchwein illetékszedő és Martin Gauster ellenőr által aláírt – felirata (*Bericht*) az Udvari Kamarának, Wien, 1824. november 10. No. 2227.

³⁵ Halmos 1995: 453.

³⁶ MNL OL A 39 1824. No. 13944. Fol. 7v. A Heinrich és Bernhard Lackenbacher számára kiállított adománylevél fogalmazványai, Wien, 1824. október 22.

az Ung vármegyei közgyűlésen való kihirdetéshez leküldték a leleszi konventnek, majd – a címerfestmény nélkül – bemásolták a Magyar Kancellária másolati könyvsorozatának – az úgynevezett *Királyi Könyvek*nek – kötetébe, amit Matthias von Sztankovits vetett egybe az eredetivel.³⁷

Heinrich és Bernhard Lackenbacher tehát maguk dönthettek arról, hol és melyik kamarai birtokra tesznek ajánlatot. Az újsághirdetések szerint a Magyar Kamara több vármegyében fekvő birtokot is eladásra kínált, vagyis egy másikra is tehetek volna ajánlatot, és akár olcsóbban is birtokhoz juthattak volna. Ők azonban az Ung vármegyében fekvő Salamon helységet választották, és – ajánlatuk elfogadása után – azt is vásárolták meg. Az ungvári uradalomhoz tartozó három birtok (Győröcske, Salamon és Záhony) közül a 9962 konvenció forint 50 krajcárra becsült győröcskei birtokra már érkezett egy 20 000 konvenció forintos ajánlat Georg Johannovics veszprémi polgár- és kereskedőtől, és – a három birtok 113 500 konvenció forintos becsértékéből a győröcskei és a salamoni birtok két levonva – a közel 75 000 konvenció forintra becsült záhonyi birtok pedig már több mint a 2,5-szerese lett volna a salamoni birtok becsértékének. Ha tehát a régióban akartak birtokot venni, akkor a salamonira kellett ajánlatot tenniük – ráadásul, hogy az ajánlatot biztosan elfogadják, annak becsértékén felül. Bár nem kizárt, hogy kereskedelmi szempontok (például raktárnyitás szándéka) vezette őket birtokvásárlásra a régióban, ilyen jellegű beruházások a későbbiekben nem valósultak meg. 1829-ben a birtokot 30 000 konvenció forintért el is adták Hector Wilhelm Ritternek.³⁸ A testvéreket más szempontok is befolyásolhatták a birtokvásárlásban, de az elsődleges ok bizonyára a nemesség és az előnév (*praedicatum*) megszerzése lehetett.

A NEMESI ELŐNÉV, A CÍMER ÉS A BIRTOKBA IKTATÁS RÍTUSA

A birtok után járó és a nemességet megjelenítő előnév kapcsán azonban felmerül a kérdés, mit szándékoztak vele megjeleníteni. A birtok neve nyilvánvalóan személynévből eredt,³⁹ de hogy Salamon magyar királytól vagy pedig mástól származott-e, aki Izrael harmadik királyáról, Salamonról kapta a nevét, az már kérdéses. A csoportazonosság és -kötődések kialakításának szándéka azt feltételezi, hogy olyan birtokot (ezáltal pedig olyan nemesi előnevet) választanak, amely nem hordoz magában az előző csoporthoz (a zsidósághoz) való kötődést megjelenítő elsődleges vagy másodlagos jelentést. A norma ugyanis nem tiltotta, de a praxis (vagy inkább annak hiánya) alapján a Magyar Királyságban zsidóként ebben az időszakban nem juthattak volna nemességhez. Ennek alapján két eset feltételezhető: az egyik, hogy a korszakban a salamoni előnévnek nem volt ilyen jellegű jelentése, másik pedig, ha volt, akkor a birtok kiválasztásában számukra éppen

³⁷ MNL OL A 57 64. kötet, 1013–1016.

³⁸ MNL OL A 57 65. kötet, 768–770.

³⁹ Kiss 1992: 41.

1. kép. *A Lackenbacherek címere*
(Forrás: MNL OL A 39 1824. No. 14546. Fol. 20r)

festmény is, a benne szereplő szimbólumokkal. A tervezetben a következő leírás szerepelt: késsel süvegezett ezüst mezőben hullámos folyó által vízszintesen keresztezett zöld pázsiton nyitott kapujú torony, a kék mezőkben egy-egy lebegő arany csillag. A koronás pántos sisakon jobbról késsel és ezüsttel, balról arannyal és késsel vágott bivalyszarvak között növekvő ezüst griff. A sisaktakarók jobbról kék-arany, balról kék-ezüst borításúak.⁴⁰ Mivel a szimbólumok használatát nem indokolták meg, jelentésük nem egyértelmű. Mindazonáltal nyilvánvalóan erőteljes személyes kötődéseket és referenciákat hordoztak.⁴¹ A két hatágú csillag feltehetően magát a két, nemességet szerző férfit jelképezte, és zsidó szimbólumként is értelmezhető volt. A folyó és a torony címerképe még enigmatikusabb. Egy lehetséges magyarázat, hogy – az előnév (azaz az annak adományozását lehetővé tévő Ung vármegyei kamarai birtok) kiválasztásával összefüggésben – összetett jelképként akár a korszakban már Salamon-toronynak hívott (valójában nem Salamon magyar királyról elnevezett), a Duna partján, a visegrádi alsóvárban álló, 13. században épült, majd többször átépített lakótorony romjára is utalhatott. A Duna a 19. század első felében az egyik legfontosabb kereskedelmi útvonal volt. A Lackenbacher testvérek bizonyára maguk is számos alkalommal

ez volt az egyik szempont. Ez utóbbi pedig azt jelenti, hogy Heinrich és Bernhard Lackenbacher is jelentést tulajdonított a salamoni előnévnek. A jelentése ugyanis a keresztény és zsidó kulturális térben is értelmezhető, tehát azon szociokulturális csoport számára is interpretálható volt, ahova vallási és jogi szempontból befogadást nyertek, de azon csoport számára is, ahonnan korábban kiléptek. Ebből az következik, hogy a Lackenbacherek a birtok és a predikátum megválasztása által a csoportazonosulási szándék ellenére – a már majdnem egy évtizedes vallásváltást követően – sem akartak szakítani a zsidósághoz fűződő kötődéseikkel, sőt ezt egyértelműen jelezni is akarták mások számára.

Minden bizonnyal ezt a szándékot mutatta a Heinrich és Bernhard Lackenbacher igényei szerint készült címer-

⁴⁰ MNL OL A 39 1824. No. 13944. Fol. 4r–v. A címerleírással kapcsolatban nyújtott segítségét külön köszönjük Avar Antonnak.

⁴¹ Vö. Bácskai 1989: 146. A nemesített „görög” kereskedőkre vonatkozó címeranyagot elemző Papp Izabella felhívta a figyelmet, hogy „minden címer mögött egyéni életutak, sajátos családtörténetek, olykor pedig az utókor számára ismeretlen vonatkozások rejlenek”. Papp 2008: 221.

megjárták a hajóutat Bécs és Pest-Buda között, ahol láthatták a Várhegy oldalából a folyó fölé emelkedő jellegzetes toronyromot, és értesülhettek elnevezéséről is.⁴² A birtokadományozás folyamata az 1824. december 28-án kezdődő háromnapos birtokba iktatás jogi rítusával fejeződött be. A norma szerint a tulajdon- és birtokjog megszerzésének, az adomány érvényesítésének feltétele volt az egy éven belül végrehajtott beiktatás.⁴³ A szertartásról – feltehetően a két Lackenbacher által fizetve – beszámolt a *Hazai ’s külföldi tudósítások* és a *Magyar Kurir* hírlap is.⁴⁴ A tudósítás nyilvánvalóan egyszerre szolgált beszámolóként a rítus végrehajtásáról és a testvérek „rendi határátlépését” a szélesebb újságolvasó nyilvánosság előtt felmutató hírként.

A birtokba iktatás ünnepélyes rítusán az adományozó királyt reprezentáló „királyi ember”, Nemes Lőrinc alispán magyar nyelven mondott beszédet az adományozottak érdemeiről, az illetékes leleszi hiteleshelyet képviselő premontrei szerzetes, Ormos Lőrinc pedig – a szertartáson részt vevők előtt – felolvasta az adománylevelet és a beiktató utasítást (*mandatum statutorum*). Heinrich és Bernhard Lackenbacher nem személyesen jelent meg, hanem Farkas László – több vármegye táblabírója és gróf Széchényi Ferenc nyugalmazott jószágigazgatója – képviselte őket. Éppen ezért ő vette át a hantot a szertartás során, amely a birtok tényleges birtokbavételét és az azzal járó hatalmat jelenítette meg. A rítus ezen része jelenik meg az úgynevezett fehérló-mondásban is, amelynek eredete a Frank Birodalomra vezethető vissza, s amely feltehetően a római jog átvételével került tételes jogszokásként a Magyar Királyságba is.⁴⁵ A hantátadás gesztusa után – az adományozottak nevében – a meghatalmazott „csinos és törzsökös magyar” nyelvű beszédet tartott. A rituálén részt vevő vármegyei nemesek („több Tekintetes Megyebéli nagy érdemű méltóságos, és köz rendű Urak”) egyrészt valószínűsíthetően tanúsították a birtokátadás megtörténtét, ellenőrizték a határjárás menetét és a birtokhatárok megállapítását, másrészt – a norma szerint – a szertartás révén a szomszédos (*vicinus*), a határos (*commetaneus*) és az azonos vármegyéből való nemesek (*comprovincialis*) rituális csoportkötődéseket alakítottak ki az új birtokosokkal.⁴⁶ A birtokba iktatás rítusa a részt vevő nemesek közös evés-ivásával („áldomással”) ért véget. A háromnapos bőséges lakomán – a tudósítás szerint – a résztvevők a királyt és családját hangos éljenzéssel éltették, tokaji bort ittak, és magyar nótákat énekeltek. Az uralkodó (és családjának) éltetése a királyi hatalom elfogadását és csupán az annak (és az azt képviselő egyéneknek és hivataloknak) való engedelmséget fejezte ki, a közös asztalnál elfogyasztott lakoma pedig az adományozottaknak a nemességbe való rituális befogadásaként értelmezhető, amelynek differenciáltsága és hierarchiája a királyt reprezentáló alispánhoz viszonyított ülésrendben is vélhetően megnyilvánult. A tudósítás írója

⁴² Ehhez lásd S. n. 1806.

⁴³ Márkus (szerk.) 1897: 243. Vö. Homoki-Nagy 2007: 138.

⁴⁴ S. n. 1825a; S. n. 1825b.

⁴⁵ Takács 1983: 573–577; Hofer 1996: 61–66.

⁴⁶ Fügedi 1999: 44–45.

lényegében az *egy és ugyanazon nemességre* vonatkozó jogok (és kötelezettségek) szimbolikáját ábrázolta, és gondosan ügyelt a birtokba iktatás legitimitását igazoló szimbólumok megjelenítésére. Ezek közvetítették ugyanis a nyilvánosság számára azt aényt, hogy Heinrich és Bernhard Lackenbacher a nemesség mint azonos jogokkal rendelkező (és kötelezettségeket teljesítő) rendi közösség teljes jogú tagjává vált.

A birtokba iktatás legitimitását nem befolyásolta, hogy a Lackenbacher testvérek nem személyesen vettek részt a szertartáson. Ráadásul az ekkor már Bécsben élő fivérek – egyéb okok mellett – talán azért sem utaztak el Ung vármegyébe, mert eleve nem is állt szándékukban, hogy *de facto* a vármegyei nemesi közösség (sőt általában a magyar nemesség) tevékeny tagjai legyenek. Bár Zala vármegyében is kihirdették a nemességüket és adományukat, de a céljuk itt sem a vármegyében való letelepedés, még kevésbé a helyi közéletben való részvétel lehetett. Mivel a Bécstől távoli birtokot 1829-ben eladták a közel 38 000 konvenció forint vételáránál alacsonyabb összegért (30 000 konvenció forintért), feltehetően az egész ügylet lényegében a nemesség megszerzésének esélyét növelte, illetve az identitásukra utaló nemesi előnév használatáért történt. A nyilvánosság számára ótestamentumi allúziókat keltő előnév és az inkább személyes vonatkozásokat tükröző címer aztán a vallásváltott vagy hitükön megmaradt zsidók és nem zsidók számára is interpretációk széles skálájának nyithatott teret. És talán éppen ez lehetett a Lackenbacherek célja.

NEMESI VÉLEMÉNYEK EGY ÚJ TÁRSADALMI CSOPORTRÓL

Kisfaludy Sándor véleménye az újonnan magyar nemességet és birtokadományt nyertekről

Az 1826. május 29-én megkezdődött Zala vármegyei közgyűlésen Kisfaludy Sándor (1772–1844) birtokos nemes és táblabíró június 4-én a következőket mondta el a vármegyeházában összegyűlt résztvevőknek a jobbágytelken élő nemesek adózásával kapcsolatban:

„A' szegény Nemesség, ha van is közöttte sok egygyes személy, ki szegénységének sorsát maga vontta magára, általlyában nem maga vétke miatt szegény; hanem elszegényedett azért, mivel ennek lelkesb Őssei, hazájokat, szabadságokat életöknek, javaiknak, gyermekeiknek feláldozásával védelmezvén, midőn a' Hazát, Nemzetet, és ennek Királyját, fényre, hatalomra, dicsőségre emelték, – maradékaikat javaiknak hazafiúi vesztegetése által örök nyomorúságba döntötték. Ez pedig azért történt: mivel az időnként ellágyúlt, elkorcsosított, elallyasodott Nemzet megszüntetni engedte azon törvényt, hogy a' királyi Fiscusnak jóságai, ne a' Nemzetnek, drágán fizetett hadak által, elnyomatására, ne egyedül az Udvari kedves szolgáltnak példát

vonzó megajándékozására; – hanem észszel, fegyverrel szolgáló nemes, és nemtelen Magyaroknak megjutalmazására fordítottassanak: mert hogy nagy érdemű magyar Polgárok, akár nemesek, akár nemtelenek, hív szolgálattokért királyi adományokkal jutalmaztattak volna meg, alig tudunk már valamit felőle; – ’s ha megtörtént is, csak üres nemes-levél, és Czímer volt a’ nemtelenek’ jutalma.”⁴⁷

Ugyanezen a közgyűlésen olvasta fel az egyik tisztviselő azt az időszaki követjelentést, amelyet Deák Antal (1789–1842) és Szegedy Ferenc (1786–1848) országgyűlési követek küldtek a pozsonyi országgyűlésről. A követek jelentésükben pótutasítást kértek a közgyűléstől a május 29-én leküldött országos adóalap-összeírásról szóló királyi leirattal kapcsolatban, amely kezdeményezte a jobbágytelken élő (tehát nemesi birtokkal nem rendelkező) nemesek összeírását és a nem nemes adózók körébe való bevonását.⁴⁸ Kisfaludy ezzel kapcsolatban fogalmazta meg és mondta el beszédét, amelynek nyilvánvalóan az volt a célja, hogy álláspontja – amelyben egyértelműen elutasította a jobbágytelken élő nemesség megadóztatását – bekerüljön a közgyűlés országgyűlési követeknek küldött pótutasításába.

Kisfaludy azzal érvelt, hogy a szegény – azaz birtokokkal nem, vagy alig rendelkező – nemesség többnyire az általuk tanúsított patriotizmus és az azzal járó kötelezettségek teljesítése következtében szegényedett el a haza, a nemzet és a király szolgálatában.

„De hogy a’ *Dietrichkek, Lachenbacherok, Uhlmanok*, és több ilyenek, magok tudgyák miként szerzett pénzeiken, magyar Uradalmak mellett, magyar méltóságot nyerhetek, – fájdalmas tapasztalás! – Mintha pénznél egyéb érdem már nem is volna ezen szegény Magyar Országban! – Holott illy polgárok által szaporíttatni, a’ magyar nemesség nem tarthatya sem nyereségnek, sem dicsőségnek.”⁴⁹

Kisfaludy tehát beszédében egy általa újként értelmezett társadalmi jelenséget írt le, egy – az előzőktől eltérő – magyar nemesi címet és birtokadományt szerző társadalmi csoportot regisztrált a nemességben belül. A csoportképzésen („és több ilyenek”) túl konkrét egyéneket is megjelölt a szövegben. Az 1816-ban és 1817-ben vallást váltott, 1824-ben birtok- és nemességadományban részesített Heinrich és Bernhard Lackenbacheren kívül Kisfaludy név szerint utalt az 1825-ben Bécsben megkeresztelkedett és nemesített, 1826-ban pedig birtokadományt szerzett Moses (áttérés után Moritz Johann) Ullmann (1782–1847) pesti

⁴⁷ Kisfaludy 1892: 493–494.

⁴⁸ MNL ZML IV.1.a. 1826. május 29. No. 954. és uo. IV.1.b. 1826. május 29. No. 954. Deák Antal és Szegedy Ferenc követek országgyűlési jelentése a Zala vármegye közgyűlésnek, Pozsony, 1826. június 2. Lásd ehhez Molnár 2021: 58.

⁴⁹ Kisfaludy 1892: 493–494. Kiemelés az eredetiben.

kereskedőre és fiaira.⁵⁰ Ugyanebbe a csoportba sorolta a Dietricheket is, utalva a koalíciós háborúk során a hadseregellátásban részt vevő, egyébként nem zsidó Joseph von Diettrichre (1780–1855), aki – honosítás után⁵¹ – 1824-ben kapott magyar bárói rangot,⁵² majd 1825-ben birtokadományban részesült.⁵³ Ha tehát a csoportjellemzőket vesszük alapul, Kisfaludy nem egyszerűen a zsidósággal kapcsolatos etnokulturális idegenséget jelenített meg, hanem sokkal inkább egy túlnyomórészt kincstári megrendeléseket teljesítő, (szerinte gyanúsán) vagyont szerző, ennek révén pénzért birtokhoz és magyar nemességhez jutó, egyúttal etnikailag nem magyar származású egyénekből sztereotipizált társadalmi csoporttal szembeni ellenérzését fejezte ki.

Ez az idegenkonstrukció alapvetően két pilléren támaszkodott: vitatta a nemesség- és birtokszerzés alapjául szolgáló érdek legitimítését, és etnokulturális csoportosítást hordozott. Kisfaludy nyilvánvalóan érzékelte a társadalmi dinamikát, a mobilitási lehetőségeket és korlátokat,⁵⁴ az már más kérdés, miként értelmezte a nemesítés és birtokszerzés alapjául szolgáló érdekeket.

Kisfaludy láthatóan az uralkodó nemesítési és az országgyűlés indigenatusokat becikkelyező gyakorlatánál jóval szűkebben, a katonai és a szellemi érdemekre korlátozva határozta meg a magyar nemességre és birtokadományra érdemesítő tettek körét. Ebből következően különbséget tett a *de jure* nemesnek számító egyének között: konkrét családneveket említve felhívta a figyelmet egy számára új és az általa hagyományosnak gondolt magyar nemesség szempontjából idegen társadalmi csoport felemelkedésére, és a jelenséget negatívan értékelte.

Ezt a társadalmi minősítést (kvalifikációt) tartalmazó megközelítést alkalmazta Kisfaludy egy 1837-ben, gróf Festetics Lászlónak (1785–1846) küldött levélhez mellékletként csatolt szövegében is.⁵⁵ A gróf ugyanis arra hivatkozva, hogy a zalai író-költő kezeli a Kisfaludyak egyik ágának levéltárát, megkérte őt, hogy küldjön neki Bécsbe a Festeticsek és Kisfaludyak rokonságára vonatkozó iratokat.⁵⁶ Festetics így próbálta meg bővíteni a genealógiai és heraldikai gyűjteményét a sajátjával rokonságban álló nemzetségekre vonatkozóan. Kisfaludy a gróf levelére válaszolva három mellékletet csatolt,⁵⁷ de kérésével ellentétben eredeti iratokat – azok méreteire hivatkozva – nem küldött. Az egyik magyar

⁵⁰ Taufbuch der römisch-katholische Dompfarre St. Stephan, Wien, 1822–1825, 1825. március 1. Fol. 189. Vö. Staudacher 2002b: 505–506; Áldásy–Czobor (szerk.) 1941: 538–540; MNL OL A 57 65. kötet, 113–117, 238–241. Lásd még Bácskai 1989: 140–153.

⁵¹ MNL OL A 57 64. kötet, 319–320, 330–335. Vö. Áldásy–Czobor (szerk.) 1941: 364–366.

⁵² MNL OL A 57 64. kötet, 995–1000. Vö. Áldásy–Czobor (szerk.) 1941: 490–492.

⁵³ MNL OL A 57 65. kötet, 27–30.

⁵⁴ Ehhez a dinamikához a rendi korszak egészére nézve: Szabó 1941.

⁵⁵ MTA KIK Kt K 379./4. A Kisfaludy Sándor gróf Festetics Lászlónak 1837. április 10-én írt leveléhez csatolt melléklet fogalmazványa, [Sümege], s. a. Vö. Kisfaludy 1893: 693–696. Ehhez lásd Nagy 2021: 57–88.

⁵⁶ MTA KIK Kt K 376./75. Gróf Festetics László levele Kisfaludy Sándornak, Wien, 1837. augusztus 10.

⁵⁷ MTA KIK Kt K 377./6. Kisfaludy Sándor gróf Festetics Lászlónak küldött levelének fogalmazványa, [Sümege], 1837. április 10. Vö. Angyal (szerk.) 1893: 556–562.

nyelvű autográf levélmelléklet *A' Kisfaludyak* címmel a Kisfaludy-nemzetség történetét tartalmazza, amelynek zárómondatában ez olvasható: „A' Magyar Hazát szerző Zabolchnak, a' Hazát megtartani segítő Maradékait, most a' *Lackenbacherok, Uhlmannok* etc. etc. etc. csak nevetik.”⁵⁸ Kisfaludy tehát – a Dietricheket már kihagyva – nem csupán a Lackenbacherokat és Ullmannokat, hanem magát a minősített társadalmi csoportot („etc. etc. etc.”) később is felemlegette. A megfogalmazás ez esetben többletjelentést is hordozott, ugyanis Festetics László a – Heinrich és Bernhard Lackenbacher által vezetett – *Moses Lackenbacher & Compagnie* nevű céggel és Moritz Johann Ullmannal egyaránt üzleti kapcsolatban állt, ráadásul mindkettejükkel rendezetlen hitelügyletei voltak.⁵⁹ Mindemellett az idézett szöveg értelmezhető úgy is, mint a Dunántúl egyik legvagyonosabb főnemese és a birtokainak méretét tekintve Zala vármegye birtokos nemességének inkább alsó rétegéhez tartozó, de származását tekintve előkelő, íróként-költőként népszerű, és főleg a Zala vármegyében magas presztízzsel rendelkező Kisfaludy Sándor közötti közösség implicit megjelenítése, szemben a vallást váltott és nemességet szerző nagykereskedőkkel.

A vármegyei közgyűlésre megfogalmazott és a Festetics Lászlónak küldött nemzestörténet szövege alapján megállapítható, hogy Kisfaludy számára az általa réginek és – a gazdasági siker eredményeképpen felemelkedő – újnak tekintett nemesség közötti minőségi értelemben vett társadalmi kategorizáció nem csupán a nemesi identitásának alapjául szolgáló genealogikus narratíva szempontjából volt fontos, hanem ez az ellentétpár politikailag szintén instrumentálizálható volt. Kisfaludy tulajdonképpen egy olyan sajátos norma megjelenítésére törekedett, amely a nemességnek viszonylagos nyitottságát gyengítve, kasztszerű jegeit akarta felerősíteni, egyúttal a társadalmi mobilitás bizonyos irányú korlátozását proponálni. Vagyis burkoltan vitatta az uralkodó nemesítési gyakorlatának bizonyos vonatkozásait.

Kisfaludy egyértelműen kifejezte, mit kíván kizárni a birtok- és nemességadományra érdemesítő tettek köréből: a kereskedelmet. Ezzel szemben egyrészt alapvetően az „ésszel” és a „fegyverrel” való szolgálatot tartotta érdemnek. Másrészt, ahogyan ez egyéb szövegeiből kiderül, a *natio Hungarica* korábbi latinközpontúságával szemben a nyelvi-kulturális magyarosodást/magyarosítást emelte normává a nemesség számára. A magyarság mibenlétéhez kapcsolódó nyelvi-kulturális kritériumai már egy új típusú nacionalizmus felemelkedésének keretei közé is illeszkedtek, hiszen az újonnan nemesítettekkel szemben a nemességbe való integráció feltételeként, a hagyományos politikai-jogi kritériumokon túl immár etnikulturális követelményeket is támasztott.

A családnévvvel említett kereskedők – hadiszállításokra hivatkozó – nemesítése, etnikulturális identitása és életformája nem felelhetett meg Kisfaludy kritériumainak. A nemességről alkotott víziója merőben ellentétesnek és ellenségesnek

⁵⁸ MTA KIK Kt K 379./4. Vö. Kisfaludy 1893: 696. Kiemelés N. Á.

⁵⁹ Kurucz 2016: 556–557, 571, 576–577.

bizonyult a felemelkedő, nemességet szerző vállalkozói csoport stratégiáival szemben, így a megértésükre is eleve alkalmatlan volt.

Borsiczky István álláspontja az 1832–1836-os pozsonyi országgyűlés nemesi haszonvételekről szóló vitáinak kontextusában

Az 1832-ben összehívott pozsonyi országgyűlés 1833. április 29–30-án tartott kerületi ülésén a nemesi haszonvételek (*curiale regale beneficium*) örökös megváltása kapcsán, az úrbéri munkálat V. cikkének 2. §-ából kiindulva arról vitáztak, hogy ezek lehetnek-e örökös úrbéri szerződések tárgyai, avagy sem.⁶⁰ Ez ugyanis lehetővé tette volna, hogy a jobbágyság az őket terhelő tartozások, adók és földesúri szolgáltatások megváltására külön örökös szerződéseket kössenek. Az április 27-én tartott kerületi ülésen a követek arra jutottak, hogy a jobbágyság ezeket egy bizonyos összeggel örökre megválthatják, ennek kapcsán ugyanakkor felmerült a jobbágysági tulajdonjog kérdése is. Az ülésen kialakult vita egyrészt konkrétan a nemesi birtokok és a haszonvételek viszonya körül forgott, másrészt viszont alapjában érintette a nem nemesek birtokszerzésre való képességének (*capacitas*) kérdését és általában az alkotmányos berendezkedést. Az április 28-án tartott kerületi ülésen az utóbbit – egy vokssal – leszavazták, csakúgy, mint 30-án a nemesi haszonvételekre kötött örökös szerződések lehetővé tételét.⁶¹

A vitában részt vevő követek több eltérő politikai álláspontot képviseltek.⁶² Császár Sándor, Temes vármegye követe úgy látta, hogy a *capacitas* kérdése különbözik a haszonvételek ügyétől, hiszen ez utóbbiak egy részét több helyütt már korábban is bírhatta a jobbágyság. Pázmándy Dénes, Komárom vármegye követe a kettő szoros összefüggését vallotta, míg Felsőbüki Nagy Pál, Sopron vármegyei követ szerint a kérdés felvetése a birtokjog sajátos kötöttségeit jelentő ősiség és háramlási jog (*fiscalitas*) ügyének rendezése nélkül csak bizonytalanná tenné a nemesi birtokokat szerző jobbágyság helyzetét azzal, hogy áttolja rájuk a nemesi birtokjogból fakadó bizonytalanságokat, ezért a tárgynak a fenti ügyekkel együttes (*ex asse*) megvitatását javasolta. A Torna vármegyei követ, gróf Andrássy György szintén úgy látta, hogy a birtoklás kérdését „minden oldalról” meg kell tárgyalni, ő azonban még ennél is tovább ment, rávilágítva a *capacitas* megadása és a politikai közösség kiterjesztése közötti összefüggésekre: a kérdés rendezésével szerinte „[a] moralis erő, s nemzetiség nagy lépést tesz előre”. Andrássy úgy vélte, hogy összesen csak mintegy 180 000 nemes férfi tartozott az alkotmány „kebelébe”, és ez a szám a gyakorlatban még kevesebb, hiszen közülük sokan túlságosan szegények ahhoz, hogy az „alkotvány áldásaival” élhessenek, mások pedig külföldön költötték el jövedelmeiket (tehát potenciálisan nem vettek magyar nemesi

⁶⁰ Kossuth [1833] 1948: 344–349. Az *Országgyűlési Tudósítások* forrásértékéhez: Pap 2002: 98. A kisebb királyi haszonvételekről: Orosz 2010, különösen 202 skk.

⁶¹ Vö. Kölcsey [1833] 2000: 398.

⁶² A követek kormányzati szempontú jellemzéséhez a titkosrendőri jelentések alapján: Völgyesi 2017.

birtokokat). A nemesi birtokok tulajdonlásának lehetővé tételén keresztül azonban „minden nemtelenek” az „alkotvány érdekeibe” kapcsolhatók, tehát még ha a nemesi jogállás teljességéhez képest korlátozottan is, de a tulajdonjog megadására alapozva a politikai közösség érdemben kitágítható. A zempléni követ, Dókus László – Novák Antallal, Békés vármegye követével együtt – szintén az *ex asse* tárgyalást javasolta, hangsúlyozva, hogy amennyiben erre nem kerül sor, a haszonvételek ügyét is el kell halasztani. Mások – köztük a trencsényi követ, Marczibányi Antal és Bars vármegye követe, Majthényi László –, elválasztva egymástól a két kérdést, a nemesi birtokok nem nemesek általi tulajdonlására nemmel, a haszonvételek kérdésére igennel szavaztak.

Niczky János vasi követ szerint, mivel a nemesi birtok adómentességet (*immunitas*) élvez, ezért „[...] bármi kézen legyen is, betódul német, morva s a t. ide fekteti pénzét, s a magyarságnak vége van”. Véleménye szerint a tulajdonjog létéből/hiányából egyenesen következik, hogy a „nép” (tehát a nem nemes adózó köznép) még nem érett arra, hogy a nemességgel együtt tanácskozzon, így a kérdés rendezése a jövőre tartozik. Felvetette annak veszélyét is, hogy a „majoratus” és a „senioratus” gyakorlata, illetve a „pénzes német” bejövetele miatt a szegény nemességből „szolga lesz”. Ezért csak olyan engedmények megadását tartotta elképzelhetőnek a nem nemesek számára, amelyek nem fenyegetik a nemesség kiváltságos helyzetét. Bezerédy István, Tolna vármegye követe ezzel szemben úgy látta, hogy a tulajdon ügye csak ott emelkedett felül a politikai megrázkódtatások (*convulsio*) veszélyén, ahol sok a tulajdonos. A szegény nemeseket illetően pedig úgy tartotta, hogy az alkotmányos rendszer nem kedvez nekik:

„In Charta minden jusokban részes, de a valóságban nem, mutatja jelen állapotja, mint sülyyed azon osztály, mellyben a nemzeti erénynek annyi csirája rejtezik, s valjon most midőn a nemtelen nem bírhat nemesi jószágot, kik a nemesi javak acquisitorai? talán azoknak maradéki, kik Sz. István előtt vérekkal szerzették a hazát? Ezeknek alig maradt annyi helyök, hová régi pergamentjokat eltehetnék.”

Bezerédy azonban cáfolta azt a félelmet, amely szerint a beáramló idegenek a magyar „Nemzetiség”-et veszélyeztetik, jelezve, hogy a nemesi birtokok vásárlásának mindenképpen feltétele a honosítás. Ezen a ponton szólt hozzá a vitához Borsiczky István, Trencsén vármegye követe és alispánja.

A jogi végzettségű Borsiczky igyekezett az osztott jog földesúri és jobbágyi tulajdonlás különbségeit magyarázó elméletére támaszkodva próbálta tisztázni a probléma mibenlétét. Szerinte ugyanis a tulajdonjog (*proprietas*) teljessége a rendelkezési és a haszonélvezeti jogból (*dominium directum et utile*) tevődik össze, melyek közül a vármegyék egy része csak az utóbbival akarta felruházni a nem nemeseket. Ez alapján úgy vélte, hogy tévút, ha a „nép” helyzetén javítani kívánó jogkiterjesztő törekvések a nemesi haszonvételek és a *capacitas* összekapcsolását feltételezik, ugyanis ebben az esetben lesznek, akik csak az előbbit kívánják megadni. Felszólalásában Borsiczky István „liberalis”-ként határozta meg

magát, és ennek ellenére utasította el a *capacitas* megadását. Bernáth Zsigmond, Ung vármegye követe éppen a Borsiczky önmeghatározása és a vitában elfoglalt – szerinte „illiberalis” – véleménye közötti ellentmondásra irányította rá a figyelmet. Borsiczky erre a következőképpen reagált:

„Én nem onnan megyek ki hogy a nép nem érett, ez nem nagy tisztelet constitutióknak hogy 8 százados oltalma alatt nem érett meg a nép a sajátságára [tulajdonjogra – N. Á.], hanem onnan hogy pénze nincs. Ő nem vehet jószágot, hanem veszen holmi *Chám, Lackenbacher s a t.* Mi nem csak szabadok lenni, de magyarok is maradni akarunk, végre azt sem tudják: honunk sváb vagy zsidó ország e. Én előbb módokat akarok nyujtani, hogy honosinknak pénzök legyen, akkor adom meg a *capacitást*.”⁶³

Az *Országgyűlési Tudósítások* egy másik szövegváltozatában némiképp eltérően szerepel ugyanez a felszólalás:

„*Borsitzky* is a' *capacitás* felől ezen értelemben volt mert a' mi adoza népünknek pénze nintsen, 's nem parasztaink vennének nemesi birtokokat, hanem a' gazdagabb *Rhenán s Lackenbacher* forma jövevények. Ez nemzetségünknek volna <fe> veszedelmes, mert mi nem tsak szabadak, hanem magyarok is <fogunk> akarunk maradni.”⁶⁴

Borsiczky István argumentációja tehát – Andrássy Györgyéhez és Niczky Jánoséhoz hasonlóan – nacionalista keretben értelmezte a jobbágyok *capacitását* illető jogkiterjesztés kérdését. Andrássy törekvését elvi alapon nem vitatta ugyan, de a Niczky érveléséhez hasonló irányba mutató fenntartásokat megfogalmazva ideiglenesen a jövőre halasztását javasolta. Az okokra nézve ugyanakkor némileg eltérő helyzetértékelésből indult ki: míg Niczky közhelyszerűen a nép éretlensége miatt tartotta korainak a téma tárgyalását, addig Borsiczky a nemesi birtokok vásárlásra fordítható likvid tőke hiányával magyarázta a javaslat elutasítását. A vitában senki sem fogalmazott meg a „paraszsághoz”, „néphez”, illetve az ezeknél szélesebb értelmű, a nemességet is magába foglaló „magyarsághoz” való tartozással, illetve a „Nemzetiséggel” kapcsolatos egyértelmű kritériumokat. Pozitív definíciókat illetően Andrássy nyilatkozott meg a legkonkrétabban: említette a „nemzeti erényeket”, az országszerző pogány magyaroktól leszármazott, időközben elszegényedett nemesség mítoszát és a birtokszerzés mögötti közmegegyezésre hivatkozva a naturalizációt mint jogi kritériumot. Mindezen túl azonban a felszólalások negatív megfogalmazásaiból így is kirajzolódnak a kollektív

⁶³ MNL OL R 99 4. tétel. No. 39. 191. Az *Országgyűlési Tudósítások* című időszaki lap 39. számának fogalmazványa, [Pozsony], 1833. Vö. Kossuth [1833] 1948: 346–347. Kiemelés N. Á.

⁶⁴ MTA KIK Kt Jogtudomány Országgyűlés 4r 10. Fol. 122r–v. Kiemelés N. Á. A kéziratár on-line katalógusában a *Posonyi Dieta*, a kötet gerincén pedig *A pozsonyi diaeta 1833* cím szerepel. A katalógusban a *Vétel Borsiczkytól* megjegyzés is megtalálható, tehát a kötet a Borsiczky család egyik tagjától került a gyűjteménybe.

identitással kapcsolatos normatív elhatárolások. Niczky János világosan – és Andrássy honosság-kritériumához hasonlóan – fogalmazott, amikor a nagy mennyiségű likvid tőkével rendelkező morvák, németek és mások, tehát a Habsburg Monarchián belüli idegenek beáramlásától féltette az országot.

Borsiczky István – a Kisfaludy Sándor érvelésében kimutatható társadalmi csoportalkotási és minősítési stratégiához hasonló – felszólalásának két szövegváltozata kétféle értelmezést is megenged. Az egyik szövegváltozat a „holmi Chám, Lackenbacher s a t.” megfogalmazást tartalmazza. A „Chám” megnevezés – a Lackenbacherekhez hasonlóan – a zsidó Samuel Heinrich Kaan (Chaan) (c. 1779–1844) bécsi kereskedőre utalt, aki 1824-ben váltott vallást Bécsben,⁶⁵ majd 1826-ban lett nemes,⁶⁶ 1829-ben pedig birtokadományt kapott.⁶⁷ A másik szövegváltozatban – a Lackenbacher családnév mellett – a „Rhenán” szó szerepel, amely rajnaiakat takar (valószínűleg a latin *Rhenanus* nyomán). Mindkét szövegváltozatban olyan megfogalmazás szerepel, amely beleillett a vita kereteibe és Borsiczky István gondolatmenetébe. Ha Samuel Heinrich Kaanról volt szó a felszólalásban, a „s a t.” rövidítéssel megtoldva, akkor Borsiczky a zsidó származású és az 1820-as években nemesítettek példáját nem egyedi eseteknek tartotta, hanem csoportként beszélt róluk. A „Rhenán” megfogalmazás azonban a felemelkedő újnemesség más típusú csoportképzését jeleníti meg, amelyben a rajnai idegenek kerülnek a Lackenbacherek mellé. A „holmi” és a „jövvények” kifejezések mindkét szövegváltozatban egyértelműen a saját csoporttal szemben meghatározott idegenségre utalnak.

Borsiczky István felszólalása az ügyben olyan liberális-nacionalista álláspontnak tekinthető, amelyben a szabadság és a nemzetiség (magyarság) nemcsak kölcsönösen feltételezte egymást, de az előbbi korlátozható volt az utóbbi megőrzése érdekében. Érvelésében ebből következően erőteljesen jelen voltak a földbirtokszerezéssel kapcsolatos protekcionista és a jobbágyság jövőbeli javáért aggódó paternalista elemek is. A trencsényi követ azonban nem állt meg ezen a ponton. A jobbágyi birtokképeség idő előtti – tehát a parasztság likviditásának lehetőségeit megteremtő intézkedéseket megelőző – lehetővé tételét retorikus élel egy sajátos nemzeti hanyatlásvízióvá futtatta ki. Az általa egyértelműen idegennek tekintett zsidó (és/vagy német) származású, az 1820-as években nemesítettek csoportját leválasztotta a „magyarok” és „honosok” etnokulturális tartalommal feltöltött közösségéről, majd ennek a csoportnak a felemelkedésével párhuzamosan az ország „magyar” jellegének elvesztését „zsidó”-vá és „sváb”-bá válását vetítette előre. Értelemzésében tehát a *capacitas* átgondolatlan megadása olyan jogi környezetet hozott volna létre, amely felerősíti az általa kedvezőtlennek és a „magyarság” érdekében ellentétesnek tartott társadalmi tendenciákat. Borsiczky a számára idegen (németes) hangzású családnevek alapján aszimmetrikus

⁶⁵ Taufbuch der römisch-katholische Dompfarre St. Stephan, Wien, 1822–1825, 1824. december 9. Fol. 173. Vö. Staudacher 2002b: 223–225.

⁶⁶ MNL OL A 57 65. kötet, 242–246. Vö. Áldásy–Czobor (szerk.) 1941: 29–31.

⁶⁷ MNL OL A 57 65. kötet, 535–537.

ellenfogalmakra épülő (magyar vs. idegen) csoportképzéssel és – társadalmi értelemben – etnikulturális kritériumok alapján vitatta el az érintettek magyarságát. Tette ezt függetlenül attól, hogy a birtok- és nemességadományozáson és ezek rítusain (honosítás, birtokba iktatás vagy vármegyei közgyűlésen való kihirdetés) keresztül az érintettek nyilvánosan átlépték az úgynevezett rendi határvonalat, és így jogi értelemben is a politikai közösség teljes jogú tagjaivá váltak. Borsiczky szembeállította az általa konstruált csoportot és lehetséges jövőjét a „magyarság” fogalmában immár etnikailag egységesnek tételezett, jogilag pedig a jövőben egységesülő nemességgel és köznépkel.

EGYEDI ESETEK VAGY TÖMEGES TÁRSADALMI JELENSÉG?

Kisfaludy Sándor és Borsiczky István érvelései alapján feltehető a kérdés, hogy I. Ferenc magyar király 1792 márciusától 1835 márciusáig tartó uralkodása alatt nagyságrendileg mennyi nemesítési és rangemelési aktus történt a Magyar Királyságban, s ezen belül arányaiban mennyi adományozottat pozicionáltak az adománylevél szerint kereskedőnek, illetve mennyien részesültek közülük birtokadományban. Vajon egyedi vagy tömeges jelenségként írható-e le a Kisfaludy és Borsiczky által regisztrált zsidó etnikulturális háttérrel rendelkező kereskedők nemesség- és/vagy birtokszerzése. A kérdés eldöntéséhez megvizsgáltuk azt az Áldásy Antal – az ő halála után pedig –, Czobor Alfréd és Áldásy József által 1904 és 1942 között közreadott adományleveleket tartalmazó nyolckötetes sorozatot, amelyben az – akkor a Magyar Nemzeti Múzeum alá tartozó – Országos Széchényi Könyvtáron belül létrehozott gyűjtemény – főként családi levéltárakból kiemelt – iratait közölték időrendben regesztázva.⁶⁸ Az adományozásokra vonatkozóan a továbbiakban nem abszolút értékeket, hanem arányokat jelenítünk meg. Minden olyan adományozási aktust beszámítottunk, amely a magyar nemesi státusz megszerzéséről, megerősítéséről, rangemelésről vagy akár honosításról szólt, és közülük emeltük ki azokat az adományozásokat, amelyekben az adományozottakat kereskedőként határozták meg.⁶⁹

⁶⁸ Áldásy (szerk.) 1904: VII–XVII. Az elemzés alapjául szolgáló kötetek használatát az indokolja, hogy nem csupán az eredetiben, hanem a másolatban fennmaradt adományleveleket is tartalmazza. A kötetek használhatóságát megerősítik a már elvégzett statisztikai elemzések is. Vö. McCagg [1972] 1986: 25–74; Halmos 1995: 445–481; Pálmány 1997: 58; Jäger-Sustenau [1986] 1997: 9–16. A téma statisztikai vizsgálatához nem csupán az ún. Királyi Könyvekbe másolt adományleveleket (az ahhoz tartozó kancelláriai és adott esetben kamarai ügyiratokkal együtt) lenne szükséges feldolgozni, hanem – hogy a be nem másolt adománylevelek aránya is megjeleníthető legyen – a más levéltárakban található eredeti vagy másolatban lévő adományleveleket is; de ennél is fontosabb, hogy azokra a kancelláriához beadott kérvényekre is kiterjedjen az elemzés, amelyeket végül – valamilyen oknál fogva – elutasítottak. Vö. Rexa (szerk.) 1909; Nyulásziné Straub (szerk.) [1981] 2000. Lásd ehhez az MNL címereslevelei- és a Királyi Könyvek-adatbázist.

⁶⁹ Mindkét kategóriával kapcsolatban kiemelő az azonban, hogy az esetszámokat mutatják, nem pedig az adományban részesült egyének számát.

A Kisfaludy Sándor és Borsiczky István által leírt csoportjellemzőket – kereskedőség, nemesség- és birtokkal való megadományozottság, illetve az idegenségen belül a zsidó származás – kerestük mi is az adományozottak között. Az összesített adatok alapján a nagyjából 43 év alatt hozzávetőleg 900 adományozás történt, és körülbelül 10%-os volt az olyan adományok aránya, ahol az adományozottakat kereskedőként nevezték meg. Ezen belül mintegy 30%-ra tehető azoknak az eseteknek az aránya, amikor a kereskedőként pozicionáltak birtokadományban is részesültek. Ez az arány az összes adományozáshoz képest nagyságrendileg 3%-os volt, és az egész időszakra vonatkozólag az ilyen birtokadományok egyenletesen oszlottak el. A kumulált adatok alapján azonban három év (1824, 1825 és 1830) kiugrónak mutatkozott abból a szempontból, hogy ekkor a kereskedőként kategorizáltak birtokadományban is részesültek. Az 1824-ben (18 eset) és 1830-ban (22 eset) történt adományozások közül az összes kereskedőként pozicionált adományozott birtokadományban is részesült: 1824-ben négy, 1830-ban pedig három ilyen eset volt. 1825-ben (23 eset) az összes kereskedőként leírt adományozott (6 eset) közül hárman birtokadományban is részesültek. 1824-ben Lazarus Illits üregi, Alexander és Demetrius Manziarly bécsi, Spasoje Jagodits pancsovai, végül pedig Heinrich és Bernhard Lackenbacher kereskedők részesültek nemesség- és birtokadományban.⁷⁰ 1825-ben Nicolaus Petrus Gyiko és Joseph Ritter bécsi, Moritz Ullmann pesti kereskedő kapott nemességadományt, míg Georgius Joannovits veszprémi, Constantinus és Argirius Terpco (Vrányi) pesti, Ignaz (Johann) Mayer bécsi kereskedők birtokadományban is részesültek.⁷¹ Ullmann 1826-ban, Ritter pedig 1829-ben részesült birtokadományban.⁷² 1830-ban Philipp Scherz, valamint Johann Christoph és Hector Wilhelm Ritter pozsonyi, illetve Constantinus Theodor verseci kereskedő kapott nemesség- és birtokadományt.⁷³

A csoport harmadik jellemzője – a kereskedőség, illetve a birtok- és nemességadományozottságon kívül – a zsidóság volt, amelyet Kisfaludy és Borsiczky láthatólag nem kulturális, hanem etnikai szempontok alapján határozott meg. Bár a norma nem tiltotta a zsidó vallásúak nemességszerzését, a praxisból mégis az látható, hogy az adományban részesülők közül minden zsidó vallású személy vallást váltott az adományozás előtt. A csoportleírásban Kisfaludy vagy Borsiczky név szerint nem regisztrálta, de 1820-ban Emanuel Carl és Leopold Liebenberg

⁷⁰ Áldásy–Czobor (szerk.) 1941: 485–488, 496, 504–505. Ehhez lásd időrendben MNL OL A 57 64. kötet, 948–952, 962–965, 1006–1009, 1013–1016.

⁷¹ Áldásy–Czobor (szerk.) 1941: 518–519, 524–525, 531, 531–534, 538–540. Ehhez lásd MNL OL A 57 65. kötet, 5–8, 57–60, 90–95, 102–105, 113–117, 124–127. Ullmannhoz lásd még Bácskai 1989: 140–153. Görög kereskedők nemesítéséhez lásd Füves 1964; Diószegi–Diószegi 2008.

⁷² MNL OL A 57 65. kötet, 238–241, 540–542.

⁷³ Áldásy–Czobor (szerk.) 1941: 112–114, 120–121. Ehhez lásd MNL OL A 57 65. kötet, 575–578, 562–565, 587–590.

bécsi kereskedők szereztek indigenátust,⁷⁴ 1821-ben pedig birtokadományt,⁷⁵ korábban, 1819-ben ugyanakkor már mindketten megkeresztelkedtek Bécsben.⁷⁶ Ignaz (Johann) Mayer 1825-ben részesült nemesség- és birtokadományban, ő maga már 1821 előtt – amikor Bécsben a családja megkeresztelkedett – vallást váltott.⁷⁷ A név szerint regisztráltak közül Heinrich és Bernhard Lackenbacher 1816-ban és 1817-ben, Moses (vallásváltás után Moritz Johann) Ullmann 1825-ben Bécsben,⁷⁸ Samuel (Heinrich) Kaan (Chaan) pedig 1824-ben váltott vallást ugyancsak Bécsben,⁷⁹ majd 1826-ban nemesség-,⁸⁰ 1829-ben pedig birtokadományt kapott.⁸¹ Összefoglalva tehát megállapítható, hogy elhanyagolható (0,6%) azoknak az eseteknek a száma, amikor az adományozottak között olyan egyén szerepelt, aki zsidó vallásról római katolikusra tért át. Ebből következik, hogy Kisfaludy Sándor és Borsiczky István egyedi esetek alapján alkotott csoportot, és a csoportjellemzők szempontjából nem tekinthető tömegesnek a kereskedők nemesség- és/vagy birtokadományozottsága, különösen nem zsidó származásuk. Mindazonáltal ez a fajta értékközpontú csoportalkotás összefüggésben lehetett a korszakban meginduló kapitalizálódással, bizonyos kereskedők vagyonosodásával, illetve a kis- és középbirtokos nemességen belül érzékelt vagyonértéktelenedéssel.⁸² A birtokos nemesség által érzékelt regresszív folyamat okaként pedig azokat a kapitalizálódó kereskedőket jelölték meg etnikulturális szempontok alapján, akik igyekeztek a vagyonukkal korreláló társadalmi pozíciót szerezni.

* * *

Heinrich és Bernhard Lackenbacher – apjuk, Moses Lackenbacher halála után – megkeresztelkedett, és ezzel nemcsak egy másik vallási csoportba lépett át, hanem e vallási csoporton belül újfajta rituális rokoni kapcsolatok kialakításával erősítették meg a korábbi konzangvinikus és affiniális rokoni vagy egyéb (üzleti és hivatali) kötődéseiket. A rendi normarendszerben elfoglalt helyzetük kulturális értelemben módosult ugyan a keresztség által, vagyoni pozíciójukkal azonban továbbra sem korrelált. A vagyoni helyzetükből következő társadalmi pozíciójukat úgy próbálták meg érvényesíteni és elismertetni, hogy nemesség- és birtokadományt szereztek. A kamarai birtokot (Salamon) a becsértékénél

⁷⁴ Áldásy–Czobor (szerk.) 1941: 368–370. Ehhez lásd MNL OL A 57 64. kötet, 434–435, 478–483.

⁷⁵ MNL OL A 57 64. kötet, 611–614.

⁷⁶ Taufbuch der römisch-katholische Pfarre am Hof, Wien, 1806–1822, 1819. május 18. Fol. 216–217; Uo. 1819. október 21. Fol. 228. Lásd még Staudacher 2002b: 286–287.

⁷⁷ Taufbuch der römisch-katholische Dompfarre St. Stephan, Wien, 1819–1822, 1821. október 13. Fol. 175. Vö. Staudacher 2002b: 320–321.

⁷⁸ Taufbuch der römisch-katholische Dompfarre St. Stephan, Wien, 1822–1825, 1825. március 1. Fol. 189. Vö. Staudacher 2002b: 505–506.

⁷⁹ Taufbuch der römisch-katholische Dompfarre St. Stephan, Wien, 1822–1825, 1824. december 9. Fol. 173. Vö. Staudacher 2002b: 223–225.

⁸⁰ MNL OL A 57 65. kötet, 242–246. Vö. Áldásy–Czobor (szerk.) 1941: 29–31.

⁸¹ MNL OL A 57 65. kötet, 535–537.

⁸² Vö. Dobszay 2021: 227.

magasabb áron vásárolták meg, és a nemességszerzési díjat is kétszeresen fizették meg. A birtokvásárlás feltehetően magát a nemességszerzést könnyítette meg, vagy egyáltalán tette elérhetővé számukra. Mindenesetre a birtokválasztás tudatos döntés eredménye lehetett: a birtok után járó nemesi előnév ugyanis nem csupán az új csoporthoz való tartozásukat mutatta, hanem a zsidó szociokulturális csoporthoz való kötődésüket is megjelenítette. A birtokba iktatás Ung vármegyében, a *kétségtelen nemesek* közé való beiktatás rítusa pedig Zala vármegyében zajlott, amelynek eredményeképpen Heinrich és Bernhard Lackenbacher *de jure* a nemesség közé került. Ez azonban nem járt automatikusan együtt a befogadó csoport elismerésével.

Kisfaludy Sándor és Borsiczky István szövegeinek együttes olvasása megmutatta, hogy új társadalmi csoportként tekintettek a zsidó származású nemesítettekre. A csoportra utaló megfogalmazásokon („s a t.”, „és több ilyenek”, „etc. etc.”) kívül családnév szerint is felsoroltak olyan személyeket, akik számukra, de legfőképpen közönségük számára ezt a csoportot reprezentatív módon jelenítették meg. Ez a fajta értékelő kategorizáció azonban azt is jelentette, mindkét oldal (a beavatottak és beavatók) részéről, hogy a zsidóságot nem kulturális, hanem etnikai csoportként értelmezték, amelyből a konverzió és az úgynevezett „rendi határ” átlépése sem szakította ki a negatív tartalommal sztereotipizált egyéneket. Borsiczky és Kisfaludy is olyan zsidó szociokulturális környezetben felnőtt férfiakra (és családjukra) utalt, akik kereskedelmi tevékenységük révén tettek szert vagyona, a magyar nemesi cím megszerzése előtt vallást váltottak, majd birtokot vásároltak, melyet az uralkodó adományként erősített meg. A Kisfaludy által említettek közül Joseph von Dietrich két szempontól is kivételnek számított, hiszen nem zsidóként szocializálódott, és a honosítás után szerzett magyar bárói címet és birtokot. Bár Borsiczky a kerületi ülésen elmondott felszólalásában nem említette a Dietricheket, a negatív jelentéstartalmú „sváb” (vagy „Rhenán”) utalása akár rá vagy a hozzá hasonló módon birtokokat szerző, jelentős vagyonnal rendelkező német származású „idegenekre” is utalhatott. Kisfaludy Sándor ráadásul nem csupán a birtokszerzés módját tartotta problematikusnak, hanem magát a vagyonosodás ismeretlen módját is. A nemesi cím kérvényezésével és adományozásával ugyanis rendi státuszukat tekintve azonos jogokkal és kötelezettségekkel rendelkező társadalmi csoportba kerültek a „Dietrichek, Lachenbacherok, Uhlmanok, és több illyenek”, mint azok, akik egyéb érdemükért szereztek a nemességet – ráadásul ezek az egyének jelentős vagyonnal is rendelkeztek. Kisfaludy és Borsiczky szövegeikben – egyedi eseteket összekapcsolva – egy új, általuk problematikusnak tartott társadalmi csoportot jelenítették meg a magyar nemességen belül, amelynek tagjaival nem tudtak és nem is akartak azonosulni.

FORRÁSOK

Budapest Főváros Levéltára (BFL)

IV.1202.a. Pest város tanácsának iratai, Tanácsülési jegyzőkönyvek <https://archives.hungaricana.hu/hu/lear/Tanacsules/> – utolsó letöltés: 2022. április 21.

Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltára (MNL OL)

A 39 Magyar kancelláriai levéltár, Magyar Királyi Kancellária regisztratúrája, Acta generalia.

A 57 Magyar kancelláriai levéltár, Magyar Királyi Kancellária regisztratúrája, Libri regii <https://hungaricana.hu/hu/adatbazisok/kiralyi-konyvek/> – utolsó letöltés: 2021. december 20.

E 77 Magyar kamarai levéltár, Collatio bonorum.

O 23 Kúriai levéltár, Királyi Kúria, Befejezetlen fellebbezett perek.

R 99 Kossuth-gyűjtemény, Országgyűlési Tudósítások.

Magyar Nemzeti Levéltár Címereslevelei – adatbázis <https://adatbazisonline.hu/adatbazis/cimereslevel-adatbazis> – utolsó letöltés: 2021. december 20.

Magyar Nemzeti Levéltár Zala Megyei Levéltára (MNL ZML)

IV.1.a. Zala vármegye nemesi közgyűlésének iratai, Közgyűlési és részgyűlési jegyzőkönyvek.

IV.1.b. Zala vármegye nemesi közgyűlésének iratai, Közgyűlési iratok.

IV.14.e. Zala vármegye törvényszékének iratai, Törvényszéken befejezett polgári perek.

Magyar Tudományos Akadémia Könyvtár és Információs Központ, Kézirattár és régi könyvek gyűjteménye (MTA KIK Kt)

Österreichisches Staatsarchiv Finanz- und Hofkammerarchiv, Wien (ÖStA FHKA)

NHK Kaale U Neue Hofkammer und Finanzministerium, Ungarisches Kamerale, Kamerale Ungarn.

Wiener Stadt- und Landesarchiv, Wien (WStLA)

2.3.2. A3. Merkantil- und Wechselgericht, Firmenakten.

Angyal Dávid (szerk.) 1893: *Kisfaludi Kisfaludy Sándor minden munkái*. 8. kötet. Franklin-Társulat, Budapest.

Áldásy Antal (szerk.) 1904: *A Magyar Nemzeti Múzeum Könyvtárának címereslevelei*. (A Magyar Nemzeti Múzeum könyvtárának címjegyzéke II. Címereslevelek.) 1. kötet. Magyar Nemzeti Múzeum Könyvtára, Budapest.

Áldásy Antal – Czobor Alfréd (szerk.) 1941: *A Magyar Nemzeti Múzeum Könyvtárának címereslevelei*. (A Magyar Nemzeti Múzeum könyvtárának címjegyzéke II. Címereslevelek.) 7. kötet. Magyar Nemzeti Múzeum Könyvtára, Budapest.

Czeike, Felix 1992: Braulik Carl Alois. In: *Historisches Lexikon Wien*. 1. Band. Verlag Kremayr & Scheriau, Wien, 445.

Fournier, August (Hg.) 1913: *Die Geheimpolizei auf dem Wiener Kongress. Eine Auswahl aus ihren Papieren*. Vero Verlag, Wien – Leipzig.

Gaugusch, Georg 2016: *Wer einmal war. Das jüdische Großbürgertum Wiens, 1800–1938*. (Jahrbuch der Heraldisch-Genealogischen Gesellschaft „Adler“ – Wien. Dritte Folge 17.) Band 2., Amalthea Signum, Wien.

- Haan, Friedrich Freiherr von 1907: Genealogische Auszüge aus den Sperr-Relationen des n.-ö. und k. k. n.-ö. Landrechtes 1762–1859. (Fortsetzung.). *Jahrbuch der k. k. heraldischen Gesellschaft „Adler”. Neue Folge* (17.) 1–130.
- Kisfaludy Sándor 1892: A jobbágytelkeket biró nemes személyek adózásáról. In: Angyal Dávid (szerk.): *Kisfaludi Kisfaludy Sándor minden munkái*. 7. kötet. Franklin-Társulat, Budapest, 493–499.
- Kisfaludy Sándor 1893: A Kisfaludyak. In: Angyal Dávid (szerk.): *Kisfaludi Kisfaludy Sándor minden munkái*. 8. kötet. Franklin-Társulat, Budapest, 693–696.
- Kölcsey Ferenc [1833] 2000: *Országgyűlési Napló*. Szerk. Völgyesi Orsolya. (Országgyűlési íráások 1.) Universitas Kiadó, Budapest.
- Kossuth Lajos [1833] 1948: *Országgyűlési tudósítások, 1832 december 17–1833 augusztus 4.* (Magyarország újkori történetének forrásai. Kossuth Lajos összes munkái.) 1. kötet. Magyar Történelmi Társulat, Budapest.
- Márkus Dezső (szerk.) 1897: *Werböczy István Hármaskönyve*. (Ford. Kolosvári Sándor – Óvári Kelemen.) (Corpus Juris Hungarici/Magyar törvénytar. 1000–1895. Millenniumi emlékkiadás 2.) Franklin-Társulat, Budapest.
- Rexa Dezső (szerk.) 1909: *A törvényhatósági levéltárak címeres levelei (literae armales)*. 1. kötet. A gyűjtő kiadása, Kassa.
- S. n. 1806: Salamon tornya. *Hazai ’s külföldi tudósítások* (1.) 51. 1806. december 24. 425–426.
- S. n. 1818a: A Magyar Királyi Kamara Híradása. *Magyar Kurir* (32.) 35. 1818. május 12. 304–305.
- S. n. 1818b: Hirdetés a Magyar Kir. Kamara részéről. *Hazai ’s külföldi tudósítások* (12.) 38. 1818. május 13. s. p.
- S. n. 1818c: Hirdetés a Magyar Kir. Kamara részéről. *Hazai ’s külföldi tudósítások* (12.) 39. 1818. május 16. s. p.
- S. n. 1818d: Hirdetés a Magyar Kir. Kamara részéről. *Hazai ’s külföldi tudósítások* (12.) 40. 1818. május 20. s. p.
- S. n. 1819a: Hirdetés, A Nagy Méltóságú Királyi Udvari Magyar Kamarának M. Országban fekvő, eladásra rendelt Kamarális és Fiscalis Jóságaira nézve. *Hazai ’s külföldi tudósítások* (13.) 6. 1819. január 20. s. p.
- S. n. 1819b: Hirdetés, A Nagy Méltóságú Királyi Udvari Magyar Kamarának M. Országban fekvő, eladásra rendelt Kamarális és Fiscalis Jóságaira nézve. *Hazai ’s külföldi tudósítások* (13.) 10. 1819. február 3. s. p.
- S. n. 1819c: Hirdetés, A Nagy Méltóságú Királyi Udvari Magyar Kamarának M. Országban fekvő, eladásra rendelt Kamarális és Fiscalis Jóságaira nézve. *Hazai ’s külföldi tudósítások* (13.) 11. 1819. február 6. s. p.
- S. n. 1819d: Hirdetés, a nagy méltóságú Királyi Udvari Magyar Kamarának M. Országban fekvő, eladásra rendelt Kamarális és Fiscalis Jóságaira nézve. *Magyar Kurir* (33.) 7. 1819. január 26. 56.
- S. n. 1822a: Hirdetés A Nagy-Mélt. Kir. Magyar Udvari Kamara rendelkezéséből, a Magyar Országban Felső Adományra szánt Kamarális Jóságokról. *Magyar Kurir* (36.) 36. 1822. május 3. 290.

- S. n. 1822b: Hirdetés A' Nagy-Mélt. Kir. Magyar Udvari Kamara rendeléséből, a' Magyar Országban Felső Adományra szánt Kamarális Jóságokról. *Magyar Kurir* (36.) 39. 1822. május 14. 314.
- S. n. 1825a: Magyar és Erdélyország. *Hazai 's külföldi tudósítások* (19.) 10. 1825. február 2. 73–74.
- S. n. 1825b: Magyar Ország. *Magyar Kurir* (39.) 11. 1825. február 8. 80.
- S. n. 1826: Römisch-katholische Kirche. Oesterreich unter und ob Enns. In: *Hof- und Staats-Schematismus des österreichischen Kaiserthums*. 2. Theil. k. k. Hof- und Staats-Aerarial-Druckerey, Wien, 2–65.
- Staudacher, Anna L. 2002a és 2002b: *Jüdische Konvertiten in Wien, 1782–1868*. 1–2. Teil. Peter Lang, Bern – Brüssel – Frankfurt – New York – Oxford – Wien.
- Taufbuch der römisch-katholische Dompfarre St. Stephan, Wien, 1815–1819. <https://data.matricula-online.eu/de/oesterreich/wien/01-st-stephan/> – utolsó letöltés: 2021. december 20.
- Taufbuch der römisch-katholische Pfarre am Hof, Wien, 1806–1822. <https://data.matricula-online.eu/de/oesterreich/wien/01-am-hof/> – utolsó letöltés: 2021. december 20.
- Taufbuch der römisch-katholische Pfarre Kalksburg bei Wien, 1780–1838. <https://data.matricula-online.eu/de/oesterreich/wien/23-kalksburg/> – utolsó letöltés: 2021. december 14.

HIVATKOZOTT IRODALOM

- Bácskai Vera 1989: *A vállalkozók előfutárai. Nagykereskedők a reformkori Pesten*. (Mikrotörténelem.) Magvető Könyvkiadó, Budapest.
- Diószegi György – Diószegi Krisztina 2008: Magyar nemességet szerző görögök. *Széphalom* (18.) 291–304.
- Dobszay Tamás 2021: „Magyarországnak szabad fia vagyok” – A nemesi státusz értéke és „használata”. In: Varga Zsuzsanna – Melkovics Tamás (szerk.): *Szabad nemzet szabad hazában. Tanulmányok a polgári átalakulás és a nemzeti modernizáció kérdéseiről Erdődy Gábor 70. születésnapjára*. (Humaniorák.) L'Harmattan, Budapest, 227–236.
- Fenyves Katalin 2010: *Képzelt asszimiláció? Négy zsidó értelmiségi nemzedék önképe*. Corvina, Budapest.
- Fügedi Erik 1999: *Az Elefánthyak. A középkori nemes és klánja*. (Mikrotörténelem.) Osiris, Budapest.
- Füves, Ödön 1964: Die bekanntesten geadelten Griechen in Ungarn. *Balkan Studies* (5.) 2. 303–308.
- Halmos Károly 1995: Rangemelések a Habsburg Monarchiában. (A rendi kontinuitás statisztikai elemzési lehetőségei az újnemesek és a gazdasági elit példáján). In: Á. Varga László (szerk.): *Vera (nem csak) a városban. Tanulmányok a 65 éves Bácskai Vera tiszteletére*. (Rendi társadalom – polgári társadalom. Supplementum.) Hajnal István Kör Társadalomtörténeti Egyesület, Debrecen, 445–481.

- Hofer Tamás 1996: A birtokba iktatás, ajándékozás középkori rítusai és a fehérlő-monda. In: Hofer Tamás (szerk.): *Magyarok Kelet és Nyugat között. A nemzettudat változó jelképei. Tanulmányok*. Balassi Kiadó, Budapest, 61–66.
- Horváth Gergely Krisztián 2017: A „torlódott szerkezettől” a „zsilipelésig”: történelem-szemlélet és fogalomhasználat Tóth Zoltán életművében. In: Horváth Zita – Rada János (szerk.): *Társadalomtörténeti tanulmányok Tóth Zoltán emlékére*. Miskolci Egyetemi Kiadó, [Miskolc], 13–34.
- Jäger-Sustenau, Hanns [1986] 1997: Az 1700 és 1918 közötti magyarországi nemesítések társadalomtörténeti statisztikája. In: Kövér György (szerk.): *Magyarország társadalomtörténete I. 1–2. A reformkortól az első világháborúig (Szöveggyűjtemény)*. (Történeti szociológiai könyvtár.) 2. kötet. Nemzeti Tankönyvkiadó, Budapest, 9–16.
- Kiss Lajos 1992: Kárpátaljai helységnevek Ungvár környékéről. *Magyar Nyelv* (88.) 1. 35–42.
- Konrád Miklós 2014: *Zsidóságon innen és túl. Zsidók vallásváltása Magyarországon a reformkortól az első világháborúig*. (Magyar történelmi emlékek. Értekezések.) MTA BTK Történettudományi Intézet, Budapest.
- Kurucz György 2016: Adminisztráció, gazdálkodás, adósságkezelés. Gróf Festetics László pénzügyi helyzete az apai örökség átvételétől a zárgondnokság időszakáig (1820–1830). *Századok* (150.) 3. 535–584.
- McCagg, William O. [1972] 1986: *Jewish Nobles and Geniuses in Modern Hungary*. (East European Monographs 3.) Boulder, New York.
- Mislovics Erzsébet 2015: A magyarországi zsidóság áttérési gyakorlata Buda, Óbuda, Pest településeken és Bécsben 1746 és 1850 között. *Aetas* (20.) 1. 31–58.
- Molnár András 2021: *Deák Antal a pozsonyi diétán. Egy országgyűlési követ politikai tevékenysége és mindennapjai, 1825–1833*. (Országgyűlési értekezések.) Országház, Budapest.
- Nagy Ágoston 2021: Genealógiai tudatosság Kisfaludy Sándor gondolkodásában. *Sic Itur ad Astra* (28.) 73. 57–88.
- Nyulásziné Straub Éva (szerk.) [1981] 2000: *Magyar Országos Levéltár címereslevelek jegyzéke*. (A Magyar Országos Levéltár segédletei 7.) MOL, Budapest.
- Orosz István 2010: A kisebb királyi haszonvételek kérdése a reformkorban és 1848–49-ben. In: Orosz István: *A jobbágyvilág megszűnése Magyarországon*. Debreceni Egyetem, Debrecen, 191–221.
- Pálmány Béla 1997: A magyarországi nemesség társadalmi tagolódása (1686–1815). In: Ódor Imre – Pálmány Béla – Takács Péter (szerk.): *Mágnások, birtokosok, címerlevelesek*. (Rendi társadalom – polgári társadalom 9.) Hajnal István Kör – KLTE Történelmi Intézete Segéd tudományi Tanszéke, Debrecen, 37–96.
- Pap József 2002: Kossuth Lajos korai publicisztikája, az Országgyűlési Tudósítások. In: Gebei Sándor (szerk.): *Az Eszterházy Károly Tanárképző Főiskola tudományos közleményei. Tanulmányok a történelemtudomány köréből*. (Acta Academiae Pedagogicae Agriensis. Nova series 27.) Eszterházy Károly Tanárképző Főiskola, Eger, 87–106.
- Papp Izabella 2008: Görög nemesi címerek jelképei a XVIII–XIX. században. In: Bagi Gábor et al. (szerk.): *Tisicum. A Jász-Nagykun-Szolnok Megyei Múzeumok Évkönyve* 17. Jász-Nagykun-Szolnok Megyei Múzeumok Igazgatósága, Szolnok, 213–222.

- Schembor, Friedrich Wilhelm 2012: *Franzosen in Wien. Einwanderer und Besatzer. Französische Revolution und napoleonische Besatzung in den österreichischen Polizeiakten*. Winkler, Bochum.
- Szabó István 1941: A jobbágy megnemesítése. *Turul* (55.) 1–2. 11–21.
- Szántó Zoltán 1994: A gazdaság társadalmi beágyazottsága. Megjegyzések a gazdaságsszociológia és a szocioökonómia újabb irodalmáról. *Szociológiai Szemle* (4.) 3. 141–145.
- Takács Lajos 1983: Hant-átadás mint a birtokbavétel jele. Egy európai jogszokás hazai történetéhez. *Ethnographia* (94.) 4. 573–577.
- Tóth Zoltán 1991: A rendi norma és a „keresztyén polgárisodás”. Társadalomtörténeti esszé. *Századvég* (7.) 2–3. 75–130.
- Völgyesi Orsolya 2017: Vármegyei követek az 1832–1836. évi országgyűlésen a titkosrendőri jelentések tükrében. *Korall* (18.) 70. 84–108.